

Emancipacijski pristup u kodifikaciji hrvatskoga jezika od ujedinjenja do Banovine Hrvatske

Knežević, Klara

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:012076>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-11**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Klara Knežević

**Emancipacijski pristup u kodifikaciji hrvatskoga jezika
od ujedinenja do Banovine Hrvatske**

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Maja Glušac

Sumentorica: izv. prof. dr. sc. Jadranka Mlikota

Osijek, 2022.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Klara Knežević

**Emancipacijski pristup u kodifikaciji hrvatskoga jezika
od ujedinjenja do Banovine Hrvatske**

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filologije, grana kroatistike

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Maja Glušac

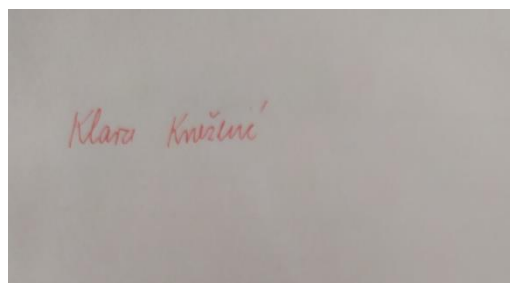
Sumentorica: izv. prof. dr. sc. Jadranka Mlikota

Osijek, 2022.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 8. lipnja 2022.

0303080350

Ime i prezime studenta, JMBAG

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. HRVATSKI JEZIK I JEZIČNA POLITIKA OD UJEDINJENJA DO BANOVINE HRVATSKE.....	3
2. 1. Hrvatski jezik u Državi/Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca.....	3
2. 2. Hrvatski jezik i jezična politika u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.....	8
2. 3. Hrvatski jezik i jezična politika u Kraljevini Jugoslaviji.....	13
3. EMANCIPACIJSKI PRISTUP U KODIFIKACIJI HRVATSKOGA JEZIKA OD UJEDINJENJA DO BANOVINE HRVATSKE.....	17
3. 1. Blaž Jurišić o jezičnim razlikama.....	17
3. 1. 1. <i>Ekavski govor najmladjih</i>	18
3. 1. 2. <i>Srpski i hrvatski jezik</i>	19
3. 1. 3. <i>Naš jezik</i>	20
3. 1. 4. „ <i>Branič hrvatskoga jezika – Sve je dobro što oni napišu</i> “	21
3. 2. Vatroslav Rožić o barbarizmima u hrvatskom jeziku.....	24
3. 2. 1. <i>Na odbranu hrvatskoga jezika! i Nekoliko novih „Barbarizama”</i>	25
3. 2. 2. <i>Čistoća jezika narod spasava</i>	27
3. 2. 3. <i>Svašta i koješta s jezičnog polja</i>	28
3. 3. Nikola Andrić o beogradizmima.....	29
3. 3. 1. <i>Beograd nam kviri jezik</i>	30
3. 3. 2. <i>Koje nam beogradske riječi ne trebaju</i>	31
3. 4. Miroslav Andrassy i pitanje zasebnosti hrvatskoga jezika.....	34
3. 4. 1. <i>Postoji li posebni hrvatski jezik</i>	34
3. 5. Jozo Dujmušić o pitanju čistoće hrvatskoga jezika.....	36
3. 5. 1. <i>O jeziku Našeg jezika</i>	36
3. 5. 2. <i>Razlike u jeziku medju srpskim i hrvatskim književnicima</i>	38
3. 6. Tomislav Prpić o Društvu „Hrvatski jezik”	39
3. 6. 1. <i>Društvo Hrvatski jezik</i>	39

3. 7. Slavko Ježić u povodu osnutka Društva „Hrvatski jezik“ i pokretanja njegova istoimena časopisa.....	41
3. 7. 1. <i>Hrvatski jezik</i>	41
4. ZAKLJUČAK.....	44
5. LITERATURA.....	46
6. IZVORI.....	48

Sažetak

U radu se istražuje jezična politika u razdoblju od 1918. do 1939. u okviru koje su se hrvatski jezikoslovci, filolozi i drugi javni djelatnici odupirali unifikacijskom pristupu u kodifikaciji jezika. Istražuje se razdoblje unitarističkih pritisaka na hrvatski jezik u prvoj polovici 20. stoljeća u kojima emancipacijski pristup u kodifikaciji hrvatskoga jezika nije bio poželjan pristup službene jezične politike. Cilj je istraživanja pokazati na koji su se način hrvatski jezikoslovci, filolozi i drugi javni djelatnici brinuli o pravilnosti i čistoći hrvatskoga jezika i njegovoj razlikovnosti spram srpskoga objavljujući svoje purističke radove. Istraživanje se temelji na novinskim člancima objavljenim u navedenom razdoblju.

Ključne riječi: jezična politika od 1918. do 1939., emancipacijski pristup, kodifikacija jezika, unifikacija

1. UVOD

Jezična se politika i jezično planiranje kao teme akademskih promišljanja pojavljuju istovremeno s nacionalizmom pa se o toj temi već uvelike pisalo u 18. i 19. st. (Wright, 2010: 7). Wright (2010: 7) navodi da se jezična politika uspostavila nakon Drugog svjetskog rata, a da su jezična potrebe novih nacija, utemeljene u procesu dekolonijalizacije, „pobudile nov interes za filozofiju i strategije izgradnje nacije” (Wright, 2010: 7), a koncepcija „jedan jezik, jedan narod, jedna država posebno je problematična baš u postkolonijalnom svijetu” (Wright, 2010: 7). Također ističe da „jezično planiranje i jezična politika mogu istražiti na koje se načine elite koriste jezikom da definiraju grupu i unutar nje potaknu solidarnost i konsenzus. Mogu istraživati kako se jezik koristi u svrhu uspostave hegemonije, kako njime netko ograničuje, ustrojava ili razgraničuje” (Wright, 2010: 8). Škiljan (1988: 8) jezičnu politiku definira kao „skup racionalnih i uglavnom institucionalnih postupaka kojima neko društvo utječe na jezične oblike javne komunikacije i na formiranje svijesti svojih sudionika o tim oblicima”, stoga se može reći da je jezična politika skup svih javnih djelatnosti koja upravlja jezičnom praksom i raznim ideologijama.

Vrlo značajnu ulogu u formiranju nacije ima upravo jezik, a uvijek bi zajednica nastojala „kodificirati, standardizirati i proširiti jedan jezik za svoju zajednicu, jezik koji bi se onda mogao predstaviti kao jedan među dokazima koji legitimiraju uspostavu zasebne državne jedinice” (Wright, 2010: 8). Stoga Wright (2010: 8) ističe da nacionalni jezik ima utilitarnu ulogu, tj. državi omogućuje učinkovito funkcioniranje političkog i ekonomskog života, ali ima i ulogu unifikacije jer „unificirani jezik promiče koheziju, omogućujući državi da razvija zajedničku kulturu” (Wright, 2010: 8).

Potvrda se svih navedenih tvrdnji može pronaći u jezičnoj politici u prvoj polovici 20. stoljeća. Novonastala država nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije itekako će biti svjesna uloge i važnosti jezika kada je posrijedi formiranje jedinstvene države. Formiranje jedinstvene države uvelike će se temeljiti na ostvarenju jedinstvenoga jezika. Na koji se način jezična politika provodila u prvoj polovici 20. stoljeća, točnije od okončanja Prvog svjetskoga rata 1918. pa sve do uspostave Banovine Hrvatske 1939., detaljnije ćemo analizirati u radu.

Vremenski je okvir istraživanja uzet do Banovine Hrvatske jer je u vrijeme od njezina proglašenja hrvatski jezik u povoljnijem položaju u odnosu na nepuna dva desetljeća prije,

između ostaloga i zbog autonomije koja je zadobivena u području školstva pa je to razdoblje, uglavnom, već usmjereno značajnijim pokušajima restandardizacije hrvatskoga jezika u smjeru povratka hrvatskoj tradiciji i hrvatskim jezičnim posebnostima. Stoga se u radu propituje kako su se hrvatski jezikoslovci, filolozi i drugi javni djelatnici u početnim desetljećima 20. stoljeća pa sve do Banovine Hrvatske odupirali unifikacijskom pristupu¹ u kodifikaciji jezika kao službenoj jezičnoj politici navedena razdoblja. Riječ je o desetljećima najjačih unitarističkih pritisaka na hrvatski jezik u prvoj polovici 20. stoljeća u kojima emancipacijski pristup u kodifikaciji hrvatskoga jezika² nije bio dijelom službene jezične politike.

Cilj je istraživanja na temelju odabranoga korpusa pokazati kako je dio hrvatskih jezikoslovaca, filologa i drugih javnih djelatnika, unatoč krajnje nepovoljnom položaju hrvatskoga jezika od 1918. do 1939. i unifikacijskoj jezičnoj politici, skrbio o pravilnosti i čistoći hrvatskoga jezika i njegovoj razlikovnosti spram srpskoga objavljujući svoje purističke radove najvećim dijelom u dnevnim i tjednim novinama. Istraživanje se temelji na novinskim člancima objavljenima u navedenom razdoblju, a istraženi su radovi autora Blaža Jurišića, Vatroslava Rožića, Nikole Andrića, Miroslava Andrassyja, Joze Dujmušića, Ivana Esiha, Tomislava Prpića i Slavka Ježića. Kako bi se puristička nastojanja navedenih autora kao zagovornika emancipacijskoga pristupa u kodifikaciji hrvatskoga jezika jasnije postavila u odnosu prema dominantnoj (tada vladajućoj) unitarističkoj jezičnoj politici, u radu će se prije istraživačkoga dijela dati kraći pregled jezične politike od raspada Austro-Ugarske Monarhije do uspostave Banovine Hrvatske.

¹ Samardžija (2012: 58) navodi da je unifikacijski pristup „izrastao iz adorativna odnosa prema folklornoj novoštokavštini kako je zabilježena i stilizirana u djelima i zbirkama Vuka Karadžića, a opisana i razrađena u djelima njegova učenika i nasljedovatelja Đure Daničića. Uzevši jezik (i pravopis) Karadžićev za nedostizan normativni uzor, izjednačivci ga pritom sa zakašnjelom romantičarskom tlapnjom nazvanom 'čist narodni jezik', hrvatski su vukovci taj svoj uzor, uz obilatu pomoć unionističke politike, zagovarali i branili kao nepromjenjivu datost i neupitno pouzdanu pramjeru jezične pravilnosti. Pritom su ignorirali jezik starije i (njima) suvremene hrvatske književnosti i jezik novinstva” (Samardžija, 2012: 58). Također, Samardžija (2012: 65) ističe da je takav pristup bio politički vrlo poželjan i dominantan nakon ujedinjenja.

² Emancipacijski je pristup u kodifikaciji hrvatskoga jezika, „osuđivan kao politički štetan i neznanstven, a u jezikoslovnoj je kroatistici ostao manjinski sve do polovice tridesetih godina” (Samardžija, 2012: 65).

2. HRVATSKI JEZIK I JEZIČNA POLITIKA OD UJEDINJENJA DO BANOVI NE HRVATSKE

2. 1. Hrvatski jezik u Državi/Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca

Dana 29. studenoga 1918. godine održana je sjednica Hrvatskoga sabora pod predsjedanjem Svetozara Pribičevića i Središnjeg odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba³ tijekom koje su donesene povijesne odluke za hrvatski narod. Prihvaćeni su zaključci u okviru kojih se prekidaju sve državno-pravne veze s Austrijom i Mađarskom te se osnivaju posebne hrvatske države koje ulaze u sastav Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a koja obuhvaća prostore Južnih Slavena (Matković, 1998: 50). „Činjenica da se Austro-Ugarska Monarhija raspala i da se pojavila Država Slovenaca, Hrvata i Srba stvorila je novu situaciju u procesu stvaranja jugoslavenske države. Naime, sada su postojale dvije države koje su se htjele povezati” (Matković, 1998: 50). Vrlo je brzo glavnim predmetom rasprave postao prijedlog da Narodno vijeće sporazumno s Kraljevinom Srbijom osnuje zajedničku državu i vladu. Stjepan je Radić bio hrvatski zastupnik koji je u svojim javnim govorima upozoravao na opasnost prebrzoga ujedinjenja te na propitivanje položaja Hrvata u slučaju ujedinjenja: „Gospodo! Još nije prekasno! Ne srljajte kao guske u maglu! Ne zaključujte jedinstvene vlade s kraljevinom Srbijom već zato, jer, eto, u ime Kraljevine Srbije nema tu nikoga, ništa, osim taj jedan brzoglav, a i taj predstavlja nešto drugo nego vi. Nemojte tako postupati da se bude moralo danas-sutra kazati, da ste i vi Slovenci i vi Srbi Vojvođani i Bosanci, i vi naši Hrvatski Dalmatinci, a nadasve i vi naši domaći hrvatski Srbi, da ste se svi skupili danas ovamo samo zato da izvršite jedno urotničko djelo protiv naroda, napose protiv Hrvatske i protiv Hrvata.” (Radić, 1971, navedeno prema Samardžija, 2012: 10).

Radićeva upozorenja nisu bila shvaćena, a osim toga, umjesto su njega imenovali drugoga člana Narodnoga vijeća, a sukladno takvoj odluci, i drugoga putnika za Beograd. Matković (1998: 54) ističe da se na sjednici Središnjeg odbora Narodnog vijeća 23. i 24. studenoga 1918. raspravljalo „(...) o 'bezodvlačnoj provedbi ujedinjenja', pa je zaključeno da se u Beograd uputi delegacija od

³ Početkom je listopada došlo do osnivanja Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu kao središnjeg nadstranačkog tijela svih Južnih Slavena u Monarhiji. Predsjednik je bio Anton Korošec, a prvi je potpredsjednik bio Ante Pavelić (stariji, nije identičan s ustaškim poglavnikom) (Matković, 1998: 50).

28 članova. Prihvaćena je i pismena uputa za delegaciju. Svetozar Pribičević je uspio iznuditi brz odlazak delegacije Narodnog vijeća u Beograd, pa se bez temeljite rasprave i formuliranja čvrstih gledišta o bitnim pitanjima stvaranja i ustrojavanja nove države pristupilo činu ujedinjenja”.

Samardžija (2012: 12) navodi da su se Svetozar Pribičević i članovi Središnjega odbora Narodnoga vijeća 26. studenoga 1918. godine zaputili u Beograd kako bi potpisali ujedinjenje buduće Države Srba, Hrvata i Slovenaca. Dana 1. prosinca 1918. godine uslijedilo je čitanje teksta svečane predstavke. Predstavku je čitao dr. Ante Pavelić (Gospić, 1869. – Zagreb, 1938.), a iz nje saznajemo da su „Slovinci, Hrvati i Srbi, koji su na teritorij bivše austro-ugarske monarhije izveli prevrat i privremeno konstituirali nezavisnu narodnu državu, prožeti idejom narodnog jedinstva i oslanjajući se na veliko načelo demokracije, koje traži da svaki narod ima sam da odluči o svojoj sudbini, izjavili su već u objavi Narodnoga vijeća od 19. oktobra, da žele i hoće da se ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom u jedinstvenu narodnu državu Srba, Hrvata i Slovenaca koja bi obuhvatila sav neprekinuti etnografski teritorij Južnih Slavena (...)” (Samardžija, 2012: 12).

Zaključak je Narodnog Vijeća da „vladarsku vlast na čitavom teritoriju sada jedinstvene države Srba, Hrvata i Slovenaca vrši Njegovo Veličanstvo Kralj Petar...” (Samardžija, 2012: 12). Samardžija (2018: 19) navodi da je država u koju su hrvatske zemlje stupile 1. prosinca 1918. nazvana Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, a 5. je prosinca 1918. godine održan prvi prosvjed hrvatskih domobrana koji su bili nezadovoljni položajem Hrvata u novoj državi. Navodi da su se u Zagrebu javno pobunile dvije domobranske pukovnije koje su se kretale iz Ilice prema Trgu bana Jelačića gdje ih je dočekalo naoružano Narodno vijeće te da je u oružanom sukobu život okončalo sedamnaestero domobrana, a preživjeli su osuđeni i na 10 godina zatvora (ponajprije je riječ o članovima Radićeve Stranke prava) (Samardžija, 2018: 19).

Prva je vlada Kraljevstva SHS pod predsjedanjem Stojana Protića (1857. – 1923.) prvu sjednicu održala u Beogradu 21. prosinca 1918. godine, a donijela je odluku o ravnopravnosti latinice i ćirilice na cijelom području države. Samardžija (2012: 21–25) ističe kako se na „osnovi te odluke ubrzo (...) razmahao proces ćirilizacije kojim je srpska ćirilica prodrla u sve hrvatske i slovenske krajeve. Proces se ubrzo pretvorio u nasilno nametanje ćirilice i potiskivanje latinice navlastito u nekim državnim službama (vojska, željeznice), što je na hrvatskoj strani nailazilo na nezadovoljstvo i otpore.”

Iako su pojedinci neprestano upućivali na nezadovoljstvo položajem Hrvata u novoj državi i položajem hrvatskoga jezika te na važnost očuvanja autonomije jezika, pojedinci su, poput Nikole Andrića, iznosili prijedloge o oblikovanju jedinstvenoga jezika u književnosti, javnom i crkvenom životu. Andrić u svojem javnom predstavljanju *Jedan narod treba i jednu književnost da ima* iznosi utopijsku viziju jedinstvenog i ravnopravnog jezika, a Vujić (2014: 93) navodi da je „ovaj referat pročitao Nikola Andrić, tada predsjednik Društva hrvatskih književnika, na glavnoj njihovoj skupštini, održanoj 7. lipnja 1919. Jednoglasno je odlučeno da se on pošalje na prosudbu svim srpskim i hrvatskim kulturnim društvima.” U referatu je istaknuo da „(...) iza državnog ujedinjenja od 29. listopada, ovo bi imalo da bude najveće djelo, kojim hrvatski i srpski književnici mogu da posluže narodu svome. Od Subotice do Cetinja jedan jezik i jedna knjiga, jedno izdanje, koje će se kupovati i čitati bez razlike u azbuci i narječju od Beograda do Varaždina, od Skoplja do Splita” (Andrić, 1919, navedeno prema Samardžija, 2018: 20). Andrić je svoj govor zaključio: „Srbi ostaju kod ekavskog dijalekta u građanskom i književnom životu, a kod ćirilice ostaju u Crkvi. Hrvati naprotiv primaju ekavštinu u jezik, a ćirilicu u Crkvu – dok bi se latinica, kao predstavnica svjetske kulture, prihvatila na cijelom području državnog i kulturnog života.” (Andrić, 1919, navedeno prema Samardžija, 2018: 20). Takav je prijedlog iznio ranije (1913.) i Jovan Skerlić (Beograd, 1877. – Beograd, 1914.), poznati srpski političar i sveučilišni profesor, koji se vodio tezom da su Srbi i Hrvati jedan narod koji se zbog toga treba ujediniti u pismu i jeziku i to tako da Hrvati prihvate ekavicu (tj. odreknu se ijekavice), a da Srbi napuste ćirilicu i prihvate latinicu kao jedinstveno pismo naroda (Jonke, 1971: 205), Stoga Jonke (1971: 205) navodi da su se tragovi ideje Jovana Skerlića prenijeli u velikoj mjeri i u novu zajedničku Državu Srba, Hrvata i Slovenaca, a pojavili su se ponajprije u časopisima (*Jugoslavenska njiva*, *Nastavni vjesnik* i dr.) i na javnim skupovima prijedlozi o latinici kao zajedničkom pismu Hrvata i Srba i o ekavici kao njihovu zajedničkom književnom izgovoru. Realizacija projekta jedinstvenog jezika, koja se temeljila na usvajanju latinice i ekavice, u stvarnosti se nije vodila temeljnim načelima. Naime, Srbi se nisu odrekli ćirilice, a ekavica je intenzivno prodirala u javni život. Žanić (2007: 7) navodi da se u Kraljevini Srbiji „nezaustavljivo širio prestižni beogradski ekavski izgovor i iz javne i službene uporabe”.

Samardžija (2012: 20) pak smatra da je izbor ekavskoga govora motiviran dvama razlozima: „češće ideološko-političkim, a rjeđe umjetničkim, tj. biralo se ono za što se držalo da je ekspresivnije jer je u hrvatskoj književnojezičnoj tradiciji rijetko, pa i neobično. Treba također

reći da se pretežit dio književnika ograničio samo na ekavski izgovor, dok je nekoliko književnika de facto pisalo srpskim jezikom.”

Kojim će smjerom ići jezična politika nove države, moglo se vidjeti već 21. prosinca 1918. godine kada je prva vlada Stojana Protića već na prvoj sjednici izjednačila uporabu latinice i ćirilice. Samardžija (2012: 22) navodi da Blaž Jurišić u svojoj kritici⁴ jasno upućuje na posebnost svakog od triju naroda koji čine državu i na potrebu zadržavanja vlastitih nacionalnih identiteta te da crkvu kao instituciju na treba miješati u pitanje (ne)jedinstva. Naglasio je razlikovne značajke između triju naroda, tj. između Slovenaca, Hrvata i Srba. Jurišić se osvrnuo i na javno izlaganje dr. Nikole Andrića te istaknuo kako se „niti u razlaganju niti u zaključku govora ne spominju Slovenci, te izgleda, da bi oni imali biti od toga neki izuzetak. A to ne može biti, ili smo sva tri plemena isti narod, ili nismo, a onda ne treba o književnom jedinstvu niti da raspravljam, već svako pleme neka i dalje zadrži svoje osobine” (Jurišić, 1919, navedeno prema Samardžija 2012: 22). Nadalje, Jurišić navodi da crkveno pismo, u okviru jedinstvenog pisma, treba biti izjednačeno s građanskim. „Pravoslavna crkva ne bi bila voljna primiti latinsko pismo, kao što ni Katolička crkva ne bi htjela primiti ćirilsko pismo – I stoga gledišta ovaj Andrićev prijedlog jest nepraktičan, samo je na smetnju, pa ga treba odmah s početka otklonuti” (Jurišić, 1919, navedeno prema Samardžija, 2012: 22).

Dok su pojedinci javno istupali sa svojim promišljanjima o procesu izjednačavanja, vlada je istovremeno intenzivno djelovala u stvarnosnom okruženju. Spomenutom odlukom Kraljevstva SHS, otpočeo je proces koji su hrvatske novine oslovile kao *ćirilizacija*, *ćiriliziranje*, ironično i *ćirilizovanje* (Samardžija, 2012: 23). „Bit tog procesa nije bila u upoznavanju s ćirilicom krajeva u kojima je ona dotada bila slabije poznato ili posve nepoznato pismo, nego, kako se ubrzo pokazalo, u nametanju ćirilice i potiskivanju latinice” (Samardžija, 2012: 23). Ćirilica je sve više prodirala u sve spektre života svakoga pojedinca, favorizirala se uporaba ćirilice, a poznavanje ćirilčnoga pisma postao je jedan od nepisanih uvjeta zaposlenja i sl. (Samardžija, 2012: 23).

U dnevniku *Hrvat* pronalazimo navod koji potvrđuje jezičnu politiku nakon ujedinjenja: „Na našim poštama, na našim državnim poštama, koje su na teritoriju glavnoga grada Hrvatske Zagreba, imate mnogo službenih tiskanica jedino i isključivo ćirilskih. Ako se te tiskanice

⁴ Blaž Jurišić. *Za književno jedinstvo*, *Hrvat*, god. III., br. 24, 14. lipnja 1919., str. 3.

šampaju ćirilicom radi Srba, morale bi se po načelu ravnopravnosti šampati i posebne tiskanice latinicom za Hrvatsku i Sloveniju. U najmanju ruku morala bi uz ćirilicu biti još latinica. Ali eto, mi dobivamo od naših pošta službene tiskanice jedino i isključivo ćirilicom...” (*Hrvat*, 1925, navedeno prema Samardžija, 2012: 25).

Samardžija (2002: 25) ističe činjenicu da je od hrvatskih nazivlja iz službene uporabe prvo potisnuto vojno, tj. domobransko nazivlje kada je „srpska vojska preuzela sve funkcije dotadanjega vojnoga odjela Narodnoga vijeća. Otada se u javnoj uporabi sve rjeđe susreću leksemi (vojni nazivi) kao *bojna*, *bojni*, *časnik*, *desetnik*, *koračnica*, *mimohod*, *mirozov*, *nabojnjače*, *novačit*, *novak*, *ophodnja*, *pričuva*, *prijavnik*, *satnija*, *satnik*, *stupati*, *vojarna*. Umjesto njih sve se češće rabe u Hrvatskoj dotada slabo poznati ili posve nepoznati leksemi *bataljon*, *major*, *oficir*, *desetar*, *marš*, *defile*, *povečerje*, *fišeklije*, *regrutovati*, *regrut*, *patrola*, *rezerva*, *raport*, *kapetan*, *maršovati*, *kasarna*” (Samardžija, 2002: 25).

Hrvatski je jezik u Kraljevstvu SHS, kao i srpski, bio izložen intenzivnim inojezičnim utjecajima: mađarskom, njemačkom, talijanskom, turskom. U jezičnome smislu utjecaj promatramo prodorom posuđenica u aktivan i pasivan leksik hrvatskoga i srpskoga jezika, a utjecaj se ponajprije odražavao u nazivima naseljenih mjesta. Tako je nova država, brinući se svakako i o jugo/južnoslavenskom pečatu, počela mijenjati nenarodne toponime. S obzirom na to da je država imala iznimno loš odnos s Mađarskom i Austrijom, ponajprije su promijenili toponime mađarskog i njemačkog podrijetla (Samardžija, 2012: 27). Samardžija (2012: 27) primjerice izdvaja promjene mjesnih imena u Bosni u kojoj je seoska općina „Franc-Josefeld” preimenovana u „Petrovo polje”, mjesto „Alajbegovci” u „Petrovo selo”, „Banja Luka” u „Aleksandrovac” itd.; iz samo triju navedenih primjera već je vidljivo da su nazivi tvoreni prema imenima ili prezimenima osoba iz srpske povijesti. Zatim ističe da se utjecaj srbizama može uočiti i u području antroponimije. Navodi da su državne dnevne novine svakodnevno izvještavale narod o novinama državnih vlasti, a jedna je od takvih novina odluka o odobravanju promjene prezimena: Kaufmann u Knežić, Schwarz u Sever, Vraškić u Jovanović itd. (Samardžija, 2012: 27). Navedeni su primjeri objavljivani u dnevniku *Obzor* do lipnja 1920. kada novine prestaju s prijenosom takvih vijesti. Zaključuje kako je „iz navedenih primjera moguće 'odčitati' bar dva glavna razloga: 1. težnju da se (politički manje poželjno) prezime inojezičnog (prvenstveno njemačkog i mađarskog) podrijetla zamijeni politički poželjnijim

'narodnim' prezimenom i 2. želju da se zamijeni prezime koje po fonemskom sastavu ili podrijetlu može pobuditi neželjene ili šaljive asocijacije. Naravno, samo je prvi razlog povezan s duhom vremena u kojem se pojačano isticalo kako sve mora biti 'narodno, tj. (jugo)slavensko'" (Samardžija, 2012: 27).

Mnoštvo je sličnih primjera u okviru kojih možemo promatrati proces otpora ćirilizaciji i prodor srbizma u leksik iz prvih dvadeset godina zajedničke države, međutim, ćirilica je glavno obilježje jezične politike jedinstvene države sve do osnutka Banovine Hrvatske.

2. 2. Hrvatski jezik i jezična politika u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca

Ustavotvorna je skupština prvu sjednicu održala 28. studenoga 1920. godine. Njezinom su se radu od početka suprotstavljali članovi HRSS-a⁵, međutim, Ustavotvorna je skupština svoju svrhu i zadaću ispunila donošenjem novog ustava 28. lipnja. 1921.⁶, a njime je utemeljena Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Službeni je jezik Kraljevine bio srpsko-hrvatsko-slovenački jezik; Samardžija (2002: 25) navodi da je „trećim člankom tog Ustava (...) jezična unifikacija postala sastavnim dijelom službene državne (jezične) politike”, a s obzirom na to da Vidovdanski Ustav nije preveden na hrvatski jezik, nego objavljen na oba pisma – latinicom i ćirilicom, tako u Hrvatskoj službenim postaje praktički sve srpsko ustavotvorno nazivlje, npr. *čivčija*, *preduzimač*, *preduzeće*, *zadužbina*, *krivični* itd. (Samardžija, 2002: 26) čime je „započelo desetljeće i pol (otprilike do sredine tridesetih godina) izrazito snažne, a nerijetko i otvoreno brutalne, centralizacije kojoj je, što se jezika tiče, na ruku išla Uredba o administrativnoj podjeli zemlje (donesena 26. travnja 1922.) kojom je cijelo područje države upravo razdobljeno na 33 oblasti neovisno o tradiciji, etničkom sastavu i jeziku” (Samardžija, 2018: 23). Takvom je Uredbom otpočela izradba novoga zakonodavstva kojim je nametano srpsko nazivlje, a iz uporabe je odumirao hrvatski jezik.⁷ Ustav je temeljen na pretpostavci o zajedničkom i jedinstvenom jeziku

⁵ Hrvatska republikanska seljačka stranka. Stranka je osnovana 1904. pod vodstvom braće Antuna i Stjepana Radića, a od početka su upozoravali na moguće probleme ujedinjenja zbog čega ih vladajući smatraju oporbom vlasti. Kasnije će naziv stranke promijeniti u HSS - Hrvatska seljačka stranka (Matković, 1998: 107).

⁶ Matković (1998: 93) navodi da je „prvi Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca izglasan (...) 28. lipnja 1921. Kako je to po pravoslavnom kalendaru blagdan Sv. Vida, odnosno Vidovdan, ustav je dobio naziv Vidovdanski ustav.”

⁷ Primjera radi, „(...) na svim je općinskim tablama u Hrvatskom Zagorju, gdje nikad nitko nije čuo za 'opštinu', pribijeni natpisi 'opština'" (Jurišić, 1933, navedeno prema Samardžija, 2018: 23).

'triju plemena istoga naroda bez zajedničkog imena' (Samardžija, 2012: 58). Nakon donošenja Ustava prodor je beogradskih leksema i drugih jezičnih elemenata bivao sve jači i intenzivniji; „(...) poslije njegovog izglasavanja i uspostavljanja krutog centralističkog ustrojstva s jasno izraženom prevagom izvršne vlasti nad zakonodavnom i velikim ingerencijama krune, ustav je postao glavni problem političkog života države” (Matković, 1998: 153), a goruće je pitanje hrvatskoga naroda bilo kako sačuvati vlastito, tj. svoje. Iako položaj hrvatskoga naroda, kao i položaj hrvatskoga jezika naspram srpskoga u novonastaloj državi otpočetak nije bio zadovoljavajući, iz godine u godinu ti su problemi (političko, gospodarsko i kulturno nezadovoljstvo hrvatskog naroda) postali sve izraženiji u državi, a vrlo je brzo taj problem nazvan *hrvatskim pitanjem* (Samardžija, 2018: 27). Značajnu ulogu u ovome razdoblju ima zastupnik HSS-a Pavle Radić koji je prvi otvoreno progovorio o problemu zagušivanja hrvatskoga jezika, tj. istaknuo je da se skupštinski zapisnici vode samo na srpskom jeziku: „Nema ni jednoga zapisnika, koji bi bio pisan u hrvatskom jeziku kako je to po ustavu i kako bi bilo u redu. (...) Naš jezik nije dijalekt, već je to književni jezik. Jezik hrvatskoga naroda” (*Obzor*, 1928, navedeno prema Samardžija, 2018: 27). Ta je javna kritika Pavla Radića iznimno važna jer je prvi put nakon 1. prosinca 1918. pokrenuto pitanje ravnopravnosti hrvatskoga jezika.

Novo sociolingvističko stanje koje se oblikovalo od ujedinjenja predstavljalo je teško razdoblje za održavanje i očuvanje hrvatskoga jezika. Godine 1923. javnost se izvješćuje da će uskoro biti objavljeno savjetodavno jezično djelo čija je zadaća održati ravnopravnost obaju jezika. Godine 1924. objavljen je jezični savjetnik Tome Maretića pod naslovom *Hrvatski ili srpski jezični savjetnika za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom*. Objavila ga je JAZU kao osmi svezak svoga niza *Znanstvena djela za opću naobrazbu* (Samardžija, 2012: 99). Samardžija (2012: 99) također navodi da je prvi osvrt na rad objavio dr. Milko Popović u dnevniku *Riječ* koji na samome početku ističe važnost savjetnika u vremenu kada su tuđe riječi i izričaji prodrli u njihov književni jezik i kada se za isti pojam upotrebljavaju različiti leksemi na istočnoj i zapadnoj strani zemlje: „Ova knjiga hoće i tome da stane na put, određujući koja je bolja ili, ako nijedna ne valja, određuje treću. Tako npr. odbija pisac riječ *časnik* u značenju *oficir*, odbija riječ *odsustvo* i prima *dopust*, odbija hrvatsku riječ *beriva* i srpsku *prinadležnosti* i predlaže *primici*” (*Riječ*, 1924, navedeno prema Samardžija 2012: 99).

Među recenzentima bilo je i onih koji su pronašli dosta propusta u Maretićevu priručniku pa tako dr. Nikola Andrić prigovora Maretiću i Akademiji što su ostali neodlučni kod mnogih dvojbenih pitanja. „Ovako se dopušta previše dvostrukosti, npr. *pariški i pariski, dvojba i sumnja, haos i kaos, karakter i karakter, minut i minuta, zrak i uzdah, utjecaj i uticaj* itd. ” (Obzor, 1924, navedeno prema Samardžija, 2012: 101). Značajnu je kritiku za odabir ekavštine u priručniku dao Ivan Krnic (prema Samardžija, 2012: 102) koji je i sam na početku ujedinjenja pristao prihvatiti ekavicu u zamjenu za prihvaćanje latinskoga pisma kako bi oba naroda doprinijela ravnopravnosti i ujedinjenju svih naroda. Krnic naposljetku užasnut srpskim postupcima ističe da je, nakon što je boravio dvije godine u Beogradu, „razabrao je da Srbima ćirilica isto što i Sv. Sava i pravoslavlje, što i krsno ime, što i sve one krupnije i sitnije osobine onoga kat exohen srpskoga, koji oni hoće da što jače osnaže i afirmiraju, kad sam razabrao (...) da Srbi Hrvatima ne će ni zere popustiti (...) tada sam vidio da pametnim i poštenim Hrvatima nalaže ponos i čast, da prema Srbima zauzmu takav isto stav, kao oni prema nama” (Hrvat, 1924, navedeno prema Samardžija, 2012: 102). Stoga veliku kritiku upućuje na hrvatsko odricanje ijekavice i prihvaćanje nametnute ekavštine (Samardžija, 2012: 97–102).

Vrlo je značajnu ulogu u ovome razdoblju imala novinsko-telegrafska agencija *Avala* iz Beograda čija je glavna zadaća bila izvještavanje puka o službenim vijestima državnih tijela i dvora i prikupljanje vijesti iz inozemstva. Agencija je i prevodila vijesti iz inozemstva te ih jezično obrađivala i zatim slala novinskim uredništvima, a ovdje je opet prepoznatljiv jek glasa hrvatskoga naroda koji dolazi u dodir s potpuno nepoznatim i nerazumljivim jezikom (Samardžija, 2018: 23): „Mi u Hrvatskoj dobivamo iz Beograda tako sastavljene ukaze i naredbe, da ih ne razumijemo nikako, a u novinama ima takvih tuđjih riječi, osobito ruskih, turskih te arhaizama koji su nerazumljivi ne samo prostu čovjeku nego i naobraženom” (Hrvat, 1919, navedeno prema Samardžija, 2018: 23). Zbog takve su jezične politike mnogi počeli upućivati na iznimno štetan i nepoželjan utjecaj Beograda i beogradizama na lekseme hrvatskoga jezika i na cjelokupan jezični sustav hrvatskoga jezika, a tako su se „ubrzo u hrvatskim novinama proširili, a dijelom i udomaćili, brojni leksemi česti i obični u srpskome političkome vernakularu, npr.: *bezb(j)ednost, d(j)ejstvo, ostrvo, spoljašnji, spoljni, zvaničan, zvaničnik...* tako je u hrvatski prisipio i znatan broj značenjskih posuđenica, dakle novih značenja postojećih hrvatskih leksema, npr.: *bavljenje, čas, mapa, obrt, pokrov...*” (Samardžija, 2002: 25). Blaž Jurišić u članku *Ekavski govor najmladjih* navodi da „pisati ekavski ne znači pisati istočnim ni

beogradskim govorom. Vrlo je loše shvaćanje, da mi uvođenjem ekavskog govora moramo uvesti u naš jezik sve one provincijalizme, rusizme, arhaizme, s kojima se kod Srba susretamo. Kod najmladjih naših ekavaca nalazimo obilje ovakvih loših riječi. Oni redovito pišu: *opšti, vaspitanje, vaskrsenje, oveštati* itd. (Jurišić, 1918, navedeno prema Samardžija, 2002: 24).

Hrvatsku je pravopisnu normu od 1921. godine određivao *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* Dragutina Boranića, a srpsku je pravopisnu normu određivao *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika* (Beograd, 1923.) Aleksandra Belića (1876. – 1960.). Ljudevit Jonke navodi da su ta dva filologa zadužena za očuvanje pisama kojim je narod pisao pa je tako Dragutin Boranić „stabilizirao latiničku pravopisnu normu sve do godine 1960.” (navedeno prema Pranjković, 2015: 194), a „pravopisnu ćiriličku normu za Srbe učvrstio je prof. Aleksandar Belić” (navedeno prema Pranjković, 2015: 194). Između tih su dvaju pravopisa potvrđene razlikovne značajke koje su ubrzo postale značajan problem u jeziku: „Pozornije suočavanje s tim 'nevoljama' pokazalo je da leksičke razlike između hrvatskog i srpskog jezika ne postoje samo u, suvremenim nazivom, općem leksiku (npr. *kruh – hleb, zrak – vazduh* i sl.), pa da su i općelexičke razlike manji problem od razlika što postoje između strukovnih i znanstvenih nazivlja (upravno-pravnog, vojnog, kemijskog, jezikoslovnog i dr.) 'dvaju plemena' istoga bezimenog naroda” (Samardžija, 2012: 139).

Godine 1926. Aleksandar Belić dobiva zadatak od ministra prosvjete Miloša Trifunovića (1871. – 1957.) pripremiti „osnovu za dogovorni pravopis, a potom je god. 1927. imenovan poseban odbor sa zadatkom da ukloni razlike između Boranićeva i Belićeva pravopisa” (Samardžija, 2018: 24). U odboru su od predstavnika hrvatskoga jezikoslovlja imenovani Tomo Maretić, Milan Rešter i Dragutin Boranić, a zajedno su s ostalim članovima odbora 1929. objavili *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S. u Prosvetnom glasniku*.⁸ Moguš (1995: 194) navodi da je *Pravopisno uputstvo* posljedica pritiska vukovaca i Ministarstva prosvete koji su se zalagali za jedan i jedinstven srpskohrvatski jezik temeljen na ekavici (Moguš, 1995: 194). Odbor je radio „po pripremljenoj Maretićevoj osnovi iz 1926. pa je 'dogovoreni' pravopis izradio tako da je u nj preuzeo velikom većinom Belićeva rješenja” (Samardžija, 2018: 25). U uvodnim je riječima ministar prosvjete Božidar Ž. Maksimović izrekao: „U interesu ujednačavanja nastave, što pravilnijeg ocjenjivanja učenika i

⁸ *Prosvetni glasnik* god. XLVI. (1929.), str. 747–771. Dalje u radu upotrebljava se skraćeni naslov *Pravopisno uputstvo*.

što bolje pismenosti u našoj školi, ovde su pobrojana kolebanja dosadašnjeg pravopisa i pokazano je: čega se valja ubuduće pridržavati u tim slučajevima. U retkim slučajevima dopuštena su dva načina...” (*Pravopisno uputstvo*, 1923, navedeno prema Samardžija 2018: 25). Prema novoizdanom *Pravopisnom uputstvu* Boranić je pripremio novo izdanje svojega *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1930.), a sve je to trebalo proces ujedinjenja privesti kraju. Samardžija (2018: 27) navodi da je „uvođenje 'dogovorenog pravopisa' u hrvatskoj javnosti naišlo na nezadovoljstvo i otpor. Otada u hrvatskoj pisanoj praksi postoje tri pravopisa, dva neslužbena: tradicionalni, pretežito morfološki (etimološki, korijenski) kojim su objavljene publikacije pravaša i HSS-a te drugih izdavača i Boranićev fonološki te službeni 'dogovoreni' također fonološki”.

Političku, a ujedno i jezičnu, scenu uvelike će obilježiti atentat na zastupnike HSS-a u beogradskoj skupštini koji je izvršen 20. lipnja 1928. te smrt Stjepana Radića 8. kolovoza 1928. prouzrokovana posljedicama ranjavanja (Matković, 1998: 167). Članovi su HSS-a, s predsjednikom Stjepanom Radićem, javno izricali svoje nezadovoljstvo spram politike nove države.⁹ U atentatu, koji je izvršio radikalni poslanik Puniša Račić, ubijeni su Pavle Radić i Đuro Basariček, a teško je bio ranjen Stjepan Radić – „Krvoproliće u Narodnoj skupštini bilo je krajnji izraz odbijanja dijaloga o ustavu od strane nositelja velikosrpskog hegemonizma” (Matković, 1998: 167). Poslije je smrti Stjepana Radića vodstvo HSS-a preuzeo dr. Vladko Maček.

Nakon atentata koji je izvršen na sjednici Narodnog vijeća odstupila je vlada kojoj je bio na čelu radikal Velja Vukičević, „a kralj je sastav nove vlade povjerio Antonu Korošcu (bio je jedini Nesrbini na čelu vlade za trajanja monarhije od 1918. do 1941.)” (Matković, 1998: 171). Dana 6. siječnja 1929. „objavljen je kraljev manifest kojim se ukida parlamentarni sustav i uvodi kraljeva diktatura (po datumu uspostavljanja nazvana *šestosiječanjska*)” (Matković, 1998: 172), a narodu je predstavljena kao neposredna demokracija jer je, kako ističe Samardžija (2012: 181), „nastupio čas, kad između naroda i kralja ne može i ne sme biti više posrednika. Želeći očuvati

⁹ Matković (1998: 166) navodi da je „opća politička situacija u državi bila (...) sve napetija. Kada je potkraj veljače 1928. godine Stjepan Radić u Narodnoj skupštini napao vladu 'kao policijsko-žandarsku diktaturu hegemonista, pojačanu korupcijom pljačkom u svim prečanskim krajevima' bio je isključen s tri skupštinske sjednice. I sredinom ožujka Radić je ponovno isključen s tri sjednice. Napetost se pojačavala, a Stjepan Radić postao je glavna meta napada vladina tiska. Napadi su osobito zaoštreni kad je Radić početkom lipnja 1928. iznio svoj plan konfederacije u koju bi se imala transformirati Kraljevina SHS”.

'državno i narodno jedinstvo', odnosno 'jedinstvo narodno i celinu državnu', suspendirao je ustav donesen 28. lipnja 1921., raspustio skupštinu i zabranio političke stranke” (Samardžija, 2012: 181).

2. 3. Hrvatski jezik i jezična politika u Kraljevini Jugoslaviji

Dana 3. rujna 1931. darovan je novi Ustav kojim se u tridesete godine dvadesetoga stoljeća ulazi s novim nazivom za istu državu – Kraljevina SHS postaje Kraljevina Jugoslavija, s istim službenim srpsko-hrvatskim-slovenačkim jezikom i novim *Zakonom o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja* kojim je uspostavljen novi ustroj – devet banovina i Beograd (Matković, 1998: 176). „Zabranjen je rad svih političkih stranaka i političkih organizacija. Ukinuta su izabrana predstavništva u općinama i drugim ustanovama. Država je dobila novi naziv – Kraljevina Jugoslavija.” (Matković, 1998: 176). Država je tako budno motrila svaku objavu tiska te je cenzurirano bilo sve što se smatralo nepoželjnim, a uvijek je isticano plemsko ime, promidžba jedinstvenoga naroda i jezika, sva je književnost postala tzv. *naša* i sl.) Stoga u političkom, duhovnom i jezičnom smislu nije bilo mjesta nizašto drugo osim za promidžbu jedinstva. Samardžija (1998: 181) navodi da je unitarna jezična politika nastavljena i nakon donošenja Ustava Kraljevine Jugoslavije ujesen 1931. u kojemu je, čak u istom članku kao i Ustavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, ostala odredba o srpsko-hrvatsko-slovenačkome kao službenome jeziku u državi, a jezična se politika nastavila odvijati u istome tonu – želju su za jedinstvenim jezikom nastavili njegovati, Srbi se ćirilice nisu odricali, dapače prodirala je u sve spektre javnoga života, a istovremeno se od Hrvata još uvijek očekivalo odricanje od ijekavice u svrhu lakšeg ujedinjenja (Samardžija, 1998: 181).

Stanje se u državi počinje značajnije mijenjati nakon atentata na kralja Aleksandra u Marseilleu 9. listopada 1934. Bogoljub je Jevtić obnašao dužnosti predsjednika nakon atentata, a 5. je svibnja 1935. s Jugoslavenskom nacionalnom strankom izišao na izbore (Samardžija, 2012: 367). Vladko je Maček, kao oporba sa Seljačko-demokratskom koalicijom (SDK), „usprkos nepovoljnim izbornim propisima, javnomu glasovanju, teroru i nasilju policije i izbornim falsifikatima” (Samardžija, 2012: 367) osvojio 37,4 % glasova (67 od 370 zastupničkih

mandata). „Stoga je članica oporbe Seljačko-demokratske koalicije u svojoj izjavi ('rezoluciji') od 2. lipnja 1935. s dobrim razlozima petosvibanjske 'krvave' izbore mogla nazvati 'pravnim plebiscitom'” (Samardžija, 2012: 368). Dana je 24. lipnja 1935. odstupila Jevtićeva vlada, a zamijenila ju je vlada Milana Stojadinovića. Ta je vlada bila iznimno usmjerena prema rješavanju problema *hrvatskoga pitanja*, a značajan utjecaj na promjenu političke klime imao je povratak HSS-a na političku scenu, preuzimanje vodeće političke uloge u hrvatskom narodu i izrastanje u nacionalni pokret” (Samardžija, 2012: 368). Samardžija (2002: 28) navodi da su tridesete godine u Kraljevini Jugoslaviji obilježene dubokom političkom krizom, a čije je žarište bilo upravo *hrvatsko pitanje*. Navodi da su sve očitiji bili znaci popuštanja centralističke stege koja je, ujedno, širila prostor jezične slobode. „Zato je kraj tridesetih i sam početak četrdesetih obilježen nizom inicijativa u vezi s položajem i normiranjem hrvatskoga jezika: osnutak Društva Hrvatski jezik (1936-38), pokretanje časopisa Hrvatski jezik (1937-38), djelatnost Pokreta za hrvatski književni jezik (1939-41)” (Samardžija, 2002: 29). Također, godine 1935. Hrvatska je seljačka stranka osnovala Hrvatsku seljačku zaštitu (za sela) i Hrvatsku građansku zaštitu čiji je zadatak bio osigurati zaštitu stranačkih zborova i skupova, a sve je to omogućilo više prostora za slobodne govore koji su ujedno omogućili i drugačije prilike za razgovor o hrvatskome jeziku. Godine 1936. utemeljeno je Društvo Hrvatski jezik koje ubrzo objelodanilo svoje ideje pod vodstvom glavnoga urednika Stjepana Ivšića, a glavna je zadaća Društva bila njegovanje hrvatskoga jezika, tj. njegovo unapređivanje, čuvanje njegova duha i nastojanje oko pravilne njegove uporabe na svim područjima govora i pisanja (Samardžija, 2012: 369). Časopis je Hrvatski jezik aktivno djelovao, nažalost, samo jednu godinu, ali u tome je časopisu objavljen „niz vrijednih prinosa jezikoslovnoj kroatistici, ponajprije kodificiranju i kulturi hrvatskog književnog jezika” (Samardžija, 2012: 374). Stjepan Ivšić u svojoj raspravi upozorava da se u jeziku sve hrvatsko nastoji prikazati kao nevaljalo, neispravno i nepoželjno te za primjer daje imenicu *liječnik* i *ljekar*: „mjesto da se mi prema Ivekoviću dogovaramo i dogovorimo o riječima *ljekar* i *liječnik*, ustaje neki s beogradske strane hoteći nas uvjeriti da riječ *liječnik* i nije baš tako dobra jer nije izvedena tobože od imenice *lijek*, nego nepravilno od glagola *liječiti*. No *liječnik*, postajući prema imenici *lijek* – *lijeka*, riječ je bez prigovora, građena kao npr. *vijećnik* prema *vijeće*, slažući se njome i u akcentu” (Ivšić 1938 –1939: 76). Stoga Ivšić zaključuje da nikakvo čudo nije što se Hrvati neprestano bune „što se njihove riječi iz jezika izgone kao rđave” (Ivšić, 1938 –1939: 76). Osim što ukazuje na to da ljudi s beogradskih stolaca neprestano lekseme

hrvatskoga jezika žele iskorijeniti iz jedinstvenoga jezika, namećući svoja rješenja, upućuje i na značenjske razlike među leksemima tih dvaju jezika. Tako, primjerice, navodi da „u Zagrebu jelo i piće naručujemo a u Beogradu ga poručuju; U Zagrebu poručuju što jedni drugima (tj. javljaju po kome)” (Ivšić, 1938 –1939: 77). Sav je javni sadržaj, kao i sve vrste poučavanja, oblikovan prema *dogovorenom pravopisu* pa je tako i časopis *Naš jezik* pod uredništvom Aleksandra Belića promicao „ideju o jedinstvenome srpskohrvatskom jeziku tako što je sve ono što je toj ideji proturječilo, tj. sve hrvatske jezične, napose leksičke posebnosti, proglašavano dijalektnim, provincijalnim, neknjiževnim, loše tvorenim ukratko – nepravilnim” (Pranjkić, 1998, navedeno prema Damjanović, 2012: 179). Nakon proglašenja Kraljevine Jugoslavije 1931. ideja se o jezičnom jedinstvu jednako intenzivno provodila kao nakon ujedinjenja. U tridesetim se godinama mnogi hrvatski jezikoslovci snažno bore kako bi očuvali hrvatski jezik: „O jezičnoj kulturi hrvatskoga jezika i njegovoj čistoći skrbi niz autora u posebnim člancima ili u člancima objavljivanim u savjetodavnim rubrikama” (Samardžija, 2018: 28). Najistaknutiji su među njima Vatroslav Rožić u *Nastavnom vjesniku*, Ivan K. Ostojić u *Jadranskoj vili*, Mirko Perković u *Književnim horizontima*, Franjo Jelašić u *Omladini*, Antun Šimčik u *Hrvatskoj straži*, Jozo Dujmušić u *Obzoru*, *Hrvatskoj straži* (Samardžija, 2018: 28), a o čemu će se detaljnije govoriti u sljedećem poglavlju rada.

Godine 1931. drugo izdanje doživljava Maretićeva *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika*¹⁰, a Ljudevit Jonke navodi da su prema njoj priređene gramatike ijekavskog izgovora za srednje škole sve do današnjih dana; „Tako je u polustoljetnim djelovanjem Maretićeve velike gramatike utvrđena gramatička norma hrvatskoga književnog jezika ijekavskog izgovora, dok je to isto za ekavski izgovor kod Srba izvršila Belićeva Gramatika srpskohrvatskog jezika od g. 1932., sve na temelju novoštokavskih govora i prakse hrvatskih i srpskih književnika” (Jonke, 1965, navedeno prema Pranjkić, 2015: 194). Međutim, upravo je zato bio otežan proces ujedinjenja naroda, a pogotovo jezika, jer jezik se nove države, navodi Jonke „čitavo vrijeme razvija u dva izgovora (ijekavskom i ekavskom) i u dva pisma (latiničkom i ćirilničkom)” (Jonke, 1965, navedeno prema Pranjkić, 2015: 194). Već u prvoj polovici tridesetih godina, navodi Samardžija (2002: 27), snažan je utjecaj na hrvatski stručni leksik imala *Srednjoškolska terminologija i nomenklatura (Gramatička terminologija)* „koju je po narudžbi Ministarstva prosv(j)ete Kraljevine Jugoslavije priredila posebna terminološka komisija. Zadatak

¹⁰ Tomo Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb, 1899., 1931., 1963.

je *Srednjoškolske terminologije i nomenklature* bio ukloniti sve terminološke razlike i propisati za jedan pojam ili predmet isključivo jedan termin. Samardžija (2002: 27) navodi nekoliko primjera iz *Gramatičke terminologije* s ciljem prikazivanja kako je prošlo hrvatsko nazivlje: u *Gramatičkoj terminologiji* više nema *abecede*, a uvrštene su *azbuka i alfabet*; nema *zastarjelice*, *uvećanice* i *umanjenice*, a uvrštene su *zastarela reč/zastarjela riječ*, *augmentativ/uvećana reč*, *deminutiv/umanjena reč*); također iz uporabe su otklonjene *složenice*, *tvorba*, *priložna oznaka*, a uvrštene *složena reč*, *gradnja*, *priloška odredba* itd. (Samardžija, 2002: 28). Zaključno se može reći da se neprestano težilo postupnim otklanjanjima hrvatskih izraza iz uporabe te stvaranju jedinstvenoga jezika utemeljenoga na srpskim načelima (a koja su mnoga donesena pod inojezičnim utjecajem).

Dana 11. prosinca 1938. održani su izbori u organizaciji Stojadinovića i njegovih pristaša. Izbori su bili nalik onim petosvibanjskim pa je pobjeda na izborima bila osigurana. Iako se činilo da će sve ostati kao i prije, druga Stojadinovićeva vlada već se na samom početku rada suočila s nezadovoljstvom hrvatskoga ministra zbog neriješenog *hrvatskog pitanja*, a to će biti i razlog mnogih ostavki ministara zbog čega je Stojadinovićeva vlada u novom sastavu i odstupila 4. veljače 1939. (Samardžija, 2012: 420). Novu je vladu 5. veljače sastavio Dragiša Cvetković (Niš, 1893. – Pariz, 1969.) „kojoj je, i zbog vanjskih i zbog unutarnjih prilika, glavni zadatak bio postizanje sporazuma s Hrvatskom seljačkom strankom, što je istaknuto već u vladinoj izjavi od 16. veljače 1939. jer se naglašava da sporazum sa Hrvatima kao hrvatsko pitanje mora biti njena jasna i odlučna politika” (Samardžija, 2012: 420). Cvetkovićeva je vlada dobila zadatak od kneza Pavla ostvariti sporazum s Mačekom i HSS-om. „Kao neposrednoga je izvršitelja toga zadatka knez odredio predsjednika vlade Cvetkovića, od kojeg je tražio da posao na sporazumu završi što brže. (...) Cvetković je u Skupštini (u Zagrebu) u nastupnoj izjavi ipak označio hrvatsko pitanje kao najbitniji dio vladina programa.” (Matković, 1998: 202). Godine 1939. uspostavljena je Banovina Hrvatska. „Uredbom o Banovini Hrvatskoj utvrđeni su njezin teritorij, nadležnosti i organizacija. Unatoč svoje zasebnosti, ona je stekla integralni dio Jugoslavije. (...) Banovina Hrvatska imala je zakonodavnu, upravnu i sudsku autonomiju” (Matković, 1998: 207), a uspostavljena je sporazumom između Mačeka i Cvetkovića. Uspostavom Banovine Hrvatske i hrvatski je jezik zadobio bolji položaj, ali borba za očuvanje hrvatskoga jezika i dalje je bila intenzivna, a zahvaljujući kontinuitetu onih koji su se borili za očuvanje hrvatskoga jezika, danas imam svoj, samostalan i jedinstven jezik.

3. EMANCIPACIJSKI PRISTUP U KODIFIKACIJI HRVATSKOGA JEZIKA OD UJEDINJENJA DO BANOVI NE HRVATSKE

U okviru emancipacijskoga pristupa u kodifikaciji hrvatskoga jezičnog standarda ukazujemo na nastojanja hrvatskih jezikoslovaca, filologa i drugih javnih djelatnika da se u svojim člancima razlikovno postave prema unifikacijskom pristupu kao službenoj (a time i dominantnoj) jezičnoj politici u razdoblju od ujedinjenja do uspostave Banovine Hrvatske, a u svrhu zadobivanja jezične ravnopravnosti hrvatskoga jezika u odnosu spram srpskoga. Njihova je uloga u očuvanju jezičnoga identiteta, odnosno očuvanja hrvatskoga jezičnog bogatstva, u prvoj polovici 20. stoljeća prepoznata unatoč tomu što takav pristup u kodifikaciji jezika nije podržavala službena jezična politika.

U nastavku će se analizirati mnogobrojni članci koji govore o položaju hrvatskoga jezika u navedenom razdoblju. Članci ukazuju na probleme kojima je izložen hrvatski jezik, a koji se očituju njegovim potiskivanjem iz uporabe, odbacivanjem narodnih izraza, nametanjem ekavice i ćirilice u cilju jezične unifikacije kao dominante jezične politike prve polovice 20. stoljeća. Kako bi se dobio cjelovitiji pogled u filološki rad hrvatskih autora – zagovornika emancipacijskoga pristupa u kodifikaciji hrvatskoga jezika – interpretaciji će članaka prethoditi kratak pregled filološke djelatnosti svakoga izdvojenog autora.

3. 1. Blaž Jurišić o jezičnim razlikama

Blaž je Jurišić (Vrgada, 15. 1. 1891. – Zagreb, 10. 2. 1974.) hrvatski jezikoslovac koji je u vremenu ujedinjenja u svojim člancima isticao važnost hrvatskoga jezika, upućivao na mnoge razlikovne značajke između hrvatskoga i srpskoga jezika, a također je upozoravao na problem odricanja ijekavice u korist ekavice. U časopisu *Hrvatska njiva* već 1918. objavljuje rad *Ekavski govor najmladjih*,¹¹ a već godinu dana kasnije u časopisu *Hrvat* (1919.) objavljuje rad pod nazivom *Srpski i hrvatski jezik*.¹² Godine 1932. pozornost je privukao i radom *Naš jezik* objavljenim u *Nastavnom vjesniku*.¹³ Autorom je i jezikoslovnih priručnika u kojima obrađuje

¹¹ Jurišić, Blaž. *Ekavski govor najmladjih*. *Hrvatska njiva*, god. II. (1918), br. 5, str. 126–127.

¹² Jurišić, Blaž. *Srpski i hrvatski jezik*. *Hrvat*, god. III., br. 33, 26. lipnja 1919., str. 2–3.

¹³ Jurišić, Blaž. *Naš jezik*. *Nastavni vjesnik*, knj. XL. (1931.), sv. 5, 8, str. 240–241.

fonetiku i sintaksu hrvatskoga jezika: *Nacrt hrvatske slovnice, Glasovi i oblici u poviestnom razvoju* (1944., pretisak 1992.), *Tvorba imenica u povijesnom razvoju* (1992.), a autor je i dvaju rječnika: *Rječnik govora otoka Vrgade, Rječnik* (1973). Također, bavio se i pomorskim nazivljem, a koje objavljuje u knjizi *Pomorski izrazi u Vitezovićevu rječniku* (1956.). Istražuje glagoljske spomenike te 1962. objavljuje rad pod nazivom *Glagoljski spomenici otoka Vrgade*. Bio je i urednik *Hrvatske revije* od 1930. do 1941.¹⁴

U nastavku će biti opisani Jurišićevi radovi objavljeni u periodici, a u kojima je izravno prinosio skrbi o hrvatskom jeziku.

3. 1. 1. Ekavski govor najmladjih

U radu *Ekavski govor najmladjih* autor upozorava na problem koji se pojavljuje odmah nakon ujedinjenja, a to je činjenica da Srbi žele potisnuti ijekavicu iz uporabe. Jurišić jasno ističe da nije ispravno samo se odreći ijekavice i prihvatiti ekavicu kako bi ćirilica zamijenila latinicu. Autor navodi da ijekavski govor nije apsolutno nikakva zapreka jedinstvenosti narodne književnosti te da se ne može ijekavicu, kao značajku hrvatskoga jezika, odrediti kao nepoželjnu i nevaljalu, a istovremeno širiti ekavski govor. „Velika je nedosljednost istiskivati iz književnosti ijekavski govor i u isto doba dovoditi u većoj mjeri slovenski. Time jedinstvenost književnosti na jednoj strani gradimo, na drugoj rušimo. Dok se slovenski govor u zajedničkoj književnosti ne samo tolerira i njeguje, nego mu se i opseg proširuje uvodeći ga u centralnu književnu reviju, kakvom se smatra 'Književni jug', čudo je, da se ijekavski govor suzbija i njegov opseg sužuje. Tako je npr. službeni dio uredništva i uprave u 2. broju 'Književnog juga' dosljedno sav pisan ekavskim govorom. Čemu ovakav nejednak postupak? Isprika, da uredništvo tolerira jednako ijekavski i slovenski govor, ne vrijedi mnogo, jer time faktično slovenski govor proširuje svoje pozicije, dok ih ijekavski mora napuštati.” (Jurišić, 1918, navedeno prema Samardžija, 2012: 40). Nadalje, progovara i o problemu pisma za koji tvrdi da je razlog zbog kojeg je jedinstvo tako teško postići, ali naglašava da je nova država vrlo brzo pronašla rješenje za probleme oko pisma: „I u pitanju pisma učinio je 'Književni jug' korak koji nas ne vodi bliže posvemašnoj jedinstvenoj književnosti: pored latinice uveo je ćirilicu” (Jurišić, 1918, navedeno prema

¹⁴ Podatci su navedeni prema: Jurišić, Blaž. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 19. 5. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29581>.

Samardžija, 2012: 41). Iz navedenoga je članka posve razvidno da je Jurišić već 1918. vrlo otvoreno ukazao na problematiku ujedinjenja te na prodor ćirilice koja je potisnula latinicu i na prodor ekavice koja je potisnula ijekavicu. Osim o ekaviziranju i ćiriliziranju hrvatskoga jezičnoga prostora Jurišić progovara i o razlikama između dvaju jezika te o načinu na koji se donose odluke o tome što je valjano u jeziku.

3. 1. 2. *Srpski i hrvatski jezik*

U radu *Srpski i hrvatski jezik* autor reagira na rubriku za dokazivanje razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika koju su objavljivale novine *Srpska zora*. Autor ističe da iz Beograda dolaze zapisi i naredbe koje gotovo nitko ne razumije: „Mi u Hrvatskoj dobivamo iz Beograda tako sastavljene ukaze i naredbe, da ih ne razumijemo nikako, a u novinama ima toliko tuđih riječi, osobito ruskih, turskih te arhaizama, koji su nerazumljivi ne samo prostu čovjeku, nego i naobraženom” (Jurišić, 1919, navedeno prema Samardžija, 2012: 71). Ukazujući na problem s kojim se hrvatski narod i jezik susreću, Jurišić problematizira istinsku želju nove države za ujednačavanjem dvaju jezika te ističe da srpska vlada teži potiskivanju hrvatskog jezika iz uporabe: „Ali nije do ozbiljna čišćenja Čokorilu. Njemu je glavno, da se naruga hrvatskom jeziku, kao da se time ne ruga i srpskom, jer barem je to jasno, da nam je jezik jedan” (Jurišić, 1919, navedeno prema Samardžija, 2012: 71). Time Jurišić potvrđuje da nova država kritizirajući hrvatske lekseme u uporabi i prikazujući ih kao netočne oblike, nije težila stvarnom ujedinjenju dvaju jezika, nego potiskivanjem jednoga iz uporabe, a iz primjera je jasno da je to bio hrvatski jezik. „One riječi, što ih kao primjer nečistoće navodi Čokrilo, baš su dobre narodne riječi, a i književne, izuzevši svije kajkavske riječi. Posve krivo uzima, da je umorstvo isto što i ubistvo, a potreba isto što i potrepština. Naopako je i ono što Čokrilo iznosi kao zdravo srpski proti pokvarenom hrvatskom, kad kaže, da se mora reći, slovački mjesto slovenski. Zašto? Slovenci govore slovenski i nikako drukčije” (Jurišić, 1919, navedeno prema Samardžija, 2012: 71). Jurišić zaključno navodi da Čokorilu i nije do filozofije, ili stvarnog ujedinjenja, već samo do toga da hrvatski pokaže kao nevaljali jezik i „da se nečem hrvatskome naruga.” (Jurišić, 1919, navedeno prema Samardžija, 2012: 71).

O jezičnoj se politici i položaju hrvatskoga jezika tijekom unifikacije u ujedinjenoj državi itekako može zaključiti iz Jurišićevih članaka. On jasno ukazuje na problem potiskivanja

narodnoga i hrvatskoga te na njegovanje ćirilice i ekavice, a koje su intenzivno potiskivale latinicu i ijekavicu. Stoga je vidljivo da se proces unifikacije nije temeljio na rješenju koje je donijela prva vlada Kraljevstva SHS, a kojom je donesena odluka o ravnopravnosti ćirilice i latinice, a nedugo nakon toga i da ijekavicu treba zamijeniti ekavicom, nego se u realizaciji težilo potpunom otklonu od ijekavice, a ćirilica se širila jednako intenzivno kao i ekavica, iako su se ćiriličkog pisma Srbi trebali odreći u zamjenu za ekavicu.

3. 1. 3. *Naš jezik*

Časopis *Naš jezik* o kojem Jurišić piše kritički osvrt u godini njegova pokretanja vodeći je beogradski jezikoslovni časopis prve polovice 20. stoljeća. Časopis izdaje Lingvističko društvo u Beogradu, a kako ističe Baraban (2019: 4), odlukom je Ministarstva prosv(j)ete bio preporučen svim školama u državi temeljem mišljenja Glavnoga Prosv(j)etnog sav(j)eta od 21. svibnja 1932. Zadatak je časopisa bio „širenje u što većoj mjeri među predstavnicima našeg obrazovnog društva pravilnih pogleda o našem književnom jeziku i o jeziku uopšte; iznošenje smetnji njegovu pravilnome razvitku i predlaganje onoga čime bi se kakva nepravilnost ili jezička pogreška mogla zameniti. (...) Mi samo želimo da se ono što je najbolje i najpravilnije u jeziku svih tih pisaca proširi na ceo naš narod” (navedeno prema Jurišić, 1931, u Samardžija, 2012: 205). Međutim, iz samoga naslova, a i uporabe isključivo ekavice u obraćanju, jasno je da časopis ne teži ravnopravnom ujedinjenju jezika, nego kako Jurišić navodi „časopis nije kadar uspješno vršiti postavljeni zadatak, štaviše, on to i ne pokušava ozbiljno, nego nastoji u stvari da 'proširi na ceo naš narod' onaj beogradski žargon...” (Jurišić, 1931, navedeno prema Samardžija, 2012: 205). I noviji filološki pogledi na beogradski časopis naslanjaju se na Jurišićeva zapažanja o nametanju srpskoga jezika. Pranjković (2010: 47–51), primjerice, donosi popis pogrješnih riječi koje časopis *Naš jezik* određuje kao provincijalizme, pokrajinske riječi ili dijalektizme, a to su riječi koje su i tada, kao i danas, dio hrvatskoga književnog jezika: *poštivati*, *kralježnica*, *naputak*, *izravno*, *četvero*, *petero*, *uporaba*, *glasovanje*, *osebujnost*, *postolar* itd. Baraban (2019: 9) pak zamjećuje da „uz neke kroatizme u časopisu stoje odrednice *ne valja* ili *nije dobro*, a neki se samo upućuju na bolje, primjerice riječ *tvar* određena je lošim šulekizmom '(...) jer *tvar* znači u našem jeziku 'stvorenje' (god. III., 1935.: 63.), a *lekar* je bolje nego *liječnik/lečnik* (god. IV. 1936: 40–41) jer je riječ *lekar* starija.” Također, ističe da „odnos prema

srbizmima dakako nije bio istovjetan odnosu prema kroatizmima. Naime, kriteriji koji su vrijedili za kroatizme nisu se primjenjivali na riječi koje su tipične samo u srpskom standardu pa se često događalo da su se neutralnima proglašavali i rusizmi i crkvenoslavenizmi, ali i takozvani provincijalizmi (*nipodaštavati, opšti, saopštiti, uopšte, vazduh, dejstvo*) obilježeni isključivo za srpski jezik” (Baraban, 2019: 9). Stoga je razvidan negativan odnos časopisa prema riječima hrvatskoga jezika koje je određivao kao pogrešne (i koje su govornici trebali otkloniti iz uporabe), odnosno pozitivan prema srpskim riječima koje su u istim slučajevima proglašavali neutralnima i koje nije bilo pogrešno uporabiti.

Vrijednost je Jurišićeva članka upravo u tome što je već u trenutku njegova pokretanja uočio u kojem smjeru ide urednička jezična politika – u smjeru srpske agresije koja je iz uporabe potiskivala sve hrvatsko ili ijekavsko, a što su potvrdili u svojim istraživanjima i suvremeni jezikoslovci.

3. 1. 4. Branič hrvatskoga jezika – Sve je dobro što oni napišu

U članku *Sve je dobro što oni napišu*¹⁵ Jurišić odgovara urednicima časopisa *Naš jezik* na njihov odgovor na kritiku časopisa koju je objavio nakon njegova pokretanja, a o kojoj je bilo riječi u prethodnom poglavlju rada. Ističe da je njegov osvrt „toliko uzrujao uredništvo beogradskoga časopisa” (Jurišić, 1933: 52) da je na njegov „jedan člančić od jedne strane, odgovorio *Naš jezik* sa dva članka u dva broja i na 29 strana” (Jurišić, 1933: 52). Prije svega se Jurišić obrušuje na navod iz časopisa u okviru kojega urednici tvrde „da su štedeli pokrajinske osjećaje našeg naroda” (navedeno prema Jurišić, 1933: 53) te im odgovara da oni ne trebaju štedjeti naše pokrajinske osjećaje jer „mi nismo ničija pokrajina i nemamo ambicije da to budemo. Branimo samo svoj književni jezik i odbijamo nametanje onoga što ne valja” (Jurišić, 1933: 53). Stoga Jurišić argumentirano i izravno osporava rješenja koja nameću urednici *Našeg jezika* kao jedina ispravna te ističe da „nije *Našem jeziku* stalo toliko za čistoću i pravilnost jezika, koliko za nametanje beogradskog žargona” (Jurišić, 1933: 54). Jurišić u članku razlaže zbog čega je u prvoj kritici naveo određene riječi kao one koje ne treba prihvatiti u uporabi te osporava sve beogradske argumente koji su trebali navedene riječi prikazati kao potrebne i

¹⁵ Blaž, Jurišić. *Sve je dobro što oni pišu*. *Nastavni vjesnik*, 1933., 41, str. 52 – 65.

ispravne lekseme. Za potrebe analize u radu će biti izdvojeni samo pojedini primjeri, a na temelju kojih se može donijeti zaključak o uredničkoj politici časopisa *Naš jezik*. Jedan je od takvih primjera oblik *opšti* za koji časopis navodi da je jedini ispravan te povijest oblika *opšti* i *opći* tumači ovako: „*opšti* je pozajmljeno već u najstarijim vremenima iz crkvenoga jezika i odomaćilo se i u književnom jeziku, pa je iz njega prešlo i u narodni jezik. Vuk beleži, da se *opšti* u Sremu upotrebljava u narodu. A *opći* je naš, srpskohrvatski oblik za staroslavensko *opšti*. On je tako isto vrlo star i već je u XIII veku zabeležen u spomenicima našim. Ali je vrlo čudnovata sudbina reči. *Opći* se sve više gubilo u narodu. U XVII-om i XVIII-om veku ono se gotovo i ne upotrebljava. Tek ga XIX veku dižu književnici iz mrtvih i počinju upotrebljavati, tako da je danas vrlo obično u književnosti po zapadnim kejevima (...) U XIX veku dižu ga iz mrtvih kao i tolike druge arhaizme” (navedeno prema Jurišić, 1933: 58). Jurišić ističe da je takvo prikazivanje stvari neistinito i da oblik *opći* nikada nije bio potisnut kod Hrvata te da oblik *opšti* Hrvati gotovo nisu nikada upotrebljavali. Navodi da je bilo razdoblja kada je u hrvatskome govoru bio češći oblik *općeni* mjesto *opći*, ali nikada to nije bio *opšti*. „Pisac članka u *Našem jeziku* našao je u Akademičkom rječniku nešto o historijatu oblika *opći*, i iz toga krivo zaključio, da je oblik *opšti* u opojnom naletu osvojio čitavo jezično zemljište. Ali da je razborito i temeljito proučio građu Akad. rječnika, našao bi, da su primjeri pod *opšti* svi srpskoga izvora, i da oblici *opći* i *opšti* zajedno imadu tek jedan stupac, dok oblik *općeni* i sam ima preko četiri stupca, što je dakako dokaz neobično bogate upotrebe ovoga oblika” (Jurišić, 1933: 59). Stoga zaključuje da su se Hrvati služili oblicima *opći* ili *općeni*, a da je oblik *opšti* kod Hrvata jedva i potvrđen, a što ukazuje na paušalno i neznanstveno argumentiranje časopisa *Naš jezik*, odnosno, prema Jurišiću, kao „rđavo i pristrano” (Jurišić, 1933: 59) razlaganje koje iz uporabe želi potisnuti hrvatske jezične posebnosti.

Nadalje, Jurišić ističe kako *Naš jezik* odbacuje riječ *tajnik* te navodi da ga treba zamijeniti riječju *sekretar* uz postavljanje retoričkih pitanja je li sekretar onaj koji čuva tajne nekoga poduzeća ili onaj koji taji što se negdje radi, ukazujući na neispravnost uporabe riječi *tajnik*. Ističe da su „sekretarovi poslovi mnogobrojni i gotovo u svakoj ustanovi njegov je posao drukčiji” (navedeno prema Jurišić, 1933: 56). Članovi uredništva također zamjeraju i načinu kako je riječ *tajnik* načinjena „ako je od pridjevske osnove, onda bi *tajnik* značilo tajnog čovjeka; ako je od glagolske osnove, onda bi njeno značenje bilo čovjek koji taji” (navedeno prema Jurišić, 1933: 56)! Stoga u časopisu zaključuju: „*Sekretar* nije *tajnik*, ni u jednom značenju koje ta reč može

imati u našem jeziku!” (navedeno prema Jurišić, 1933: 56). Međutim, Jurišić ističe da je riječ ispravno načinjena, kao npr. i *noć – noćni – noćnik; kuća – kućni – kućnik; vjera – vjerni – vjernik*. Navodi da iako nije služba tajnika isključivo u tome da čuva tajne, nego da obavlja i druge poslove, svakako je u njegovoj službi čuvati one stvari koje ne bi trebale doći u svačije ruke. Jurišić svoju tezu dopunjuje činjenicom da i „Francuzi imadu živu riječ *secret* (tajna) i prema njoj *secrtaire* (tajnik), pa neka uredništvo *Našeg jezika* pokuša dokazati Francuzima, da moraju odbaciti riječ *secrtaire*, jer im on ne čuva secret-e, nego obavlja druge mnogobrojne poslove u društvima. Kad Francuzi prime tu mudrost, onda ćemo i mi dopustiti, da nemamo pravo na tajnika.” (Jurišić, 1933: 57).

Kritički se osvrće i na tumačenja uredništva časopisa *Naš jezik* vezana uz uporabu riječi *uprava* jer urednici ističu da je „rđava i da njom vršimo 'nasilje nad smislom' i unosimo 'zabunu i pometnju” (navedeno prema Jurišić, 1933: 57). Jurišić ukazuje na to da riječ *uprava* među Hrvatima ne unosi nikakve pomutnje te da „svaki list ima uredništvo i upravu, i to kad nas svatko zna” (Jurišić, 1933: 57). Jurišić (1933: 57) zaključuje da ako i nije uprava ustanove, jest uprava lista te da mi ne kažemo *upravnik*, nego *upravitelj*, i da su i *uprava* i *upravitelj* „dobre narodne riječi, i imamo pravo i dužnost, da ih upotrebljavamo”. Navodi za primjer i rusizam *proizvoljno* za koju urednici časopisa priznaju da nema nikakve sumnje da je riječ o rusizmu, ali da za taj rusizam nemamo „lepe reči naše' jer da 'samovoljan i svojevoljan ne znače ono što znači proizvoljan i da je znatna razlika među njima' zbog čega se proizvoljno još neprestano drži u našem jeziku” (Jurišić, 1933: 57). Međutim, Jurišić naglašava činjenicu da su s tom riječju Hrvati upoznati poslije 1918. godine, iz beogradskih novina, te da ako su mogli 1000 godine bez te riječi, mogu i ubuduće. Časopis *Naš jezik* značenje riječi proizvoljno određuje ovako: „proizvoljno ' znači 'ne vodeći obzira ni o čemu, ni o čijoj volji” (navedeno prema Jurišić, 1933: 57), a Jurišić naglašava da se značenje takve riječi moglo zamijeniti nekim već postojećim leksemima u jeziku, npr. *svoje glavo, nepromišljeno, bezobzirno* itd. (Jurišić, 1933: 57). Stoga Jurišić (1933: 57) zaključuje da „u tom rusizmu nema dakle nikakva osobita značenja, koje se ne bi dalo izreći kojom narodnom riječju, birajući je prema smislu i prilici”.

Iz navedenih se primjera osporavanja hrvatskih jezičnih posebnosti u časopisu *Naš jezik*, a na koje upozorava Jurišić, može potvrditi jezična agresija kojom su srpski jezikoslovci nastojali iz jezika ukloniti sve ono što je odlika hrvatskoga. Uredništvo je beogradskoga časopisa donosilo

rješenja koja nisu bila temeljena na znanstvenim činjenicama, nego su bila samo u ulozi prikazivanja jezične ravnopravnosti, iako je istina bila daleko od toga, a na to su jasno upućivali naši jezikoslovci.

3. 2. Vatroslav Rožić o barbarizmima u hrvatskom jeziku

Vatroslav je Rožić (Prodin Dol kraj Jastrebarskoga, 13. 3. 1857. – Zagreb, 6. 3. 1937.) hrvatski jezikoslovac i etnograf. Kao jezikoslovac posebno se istaknuo svojim radovima u kojima progovara o prodoru barbarizama u hrvatski leksik koji štete bogatstvu hrvatskoga jezika. Svoju je brigu za očuvanje jezika objelodanio u mnoštvu filoloških rasprava. Godine 1894. objavljuje prvu jezikoslovnu raspravu kao dijalektolog pod nazivom *Kajkavački dijalekat u Prigorju*. Autor je nekoliko gramatičkih i didaktičkih radova, međutim, njegov je rad bio usmjeren ponajviše prema čišćenju hrvatskoga jezika od utjecaja stranih leksika. Objavljivao je mnoštvo radova i za jezične časopise (*Hrvat, Obzor*). Najpoznatije mu je djelo jezični savjetnik *Barbarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku* koje je objavio 1904.¹⁶ „Ideal mu je, kao i drugim hrvatskim vukovcima njegova doba, 'čisti štokavski književni jezik' bez posuđenica, čakavizama, kajkavizama, neologizama, arhaizama. (...) Objavio je i druga djela, a neka su od njih: *Prigorje, Narodni život i običaji*.”¹⁷

U nastavku će biti riječi o Rožićevu prinosu jezičnoj čistoći u članku objavljenom u časopisu *Hrvat*, i to dva desetljeća nakon objavljivanja zapaženijih *Barbarizama*, a koji potvrđuje autorovu stalnu zauzetost za purističke teme.

¹⁶ Prvim savjetničkim djelom 20. st. smatraju se upravo Rožićevi *Barbarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku* koje je objavio 1904. godine. Baraban (2018: 445) navodi da se to Rožićevo djelo ponajviše oslanja na Maretićev Antibarbarus, stoga preuzima mnoštvo njegovih savjeta, ali ih proširuje. Normativno rješenje kojim se Rožić vodio podrazumijevalo je izjednačavanje standardnoga jezika i štokavskoga narječja, međutim, mnoga njegova rješenja nisu prihvaćena. Nadalje, u svojem se priručniku Rožić nije osvrtao na već usvojene riječi u jeziku, nego je sve nenarodne oblike zamijenio novim leksemima, a to u narodu nije zaživjelo. Kao temeljna se zamjerka Rožićevim *Barbarizmima*, dakle, izdvaja značenjska nepreciznost i nepoštivanje dogradnje narodnog jezika književnim jer jezik se ne bogati izbacivanjem jedne riječi te odabirom druge (Baraban, 2018: 445). Međutim, djelo ima vrlo značajnu ulogu zbog toga što Rožić već na početku 20. stoljeća upozorava na problem prodora tuđih riječi u hrvatski leksik, a koje zamjenjuju već postojeća rješenja u jeziku te tako osiromašuju hrvatski jezik. Stoga je djelo iznimno značajno kada je posrijedi briga o čistoći hrvatskoga jezika.

¹⁷ Rožić, Vatroslav. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 12. 5. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=53563>.

3. 2. 1. *Na odbranu hrvatskoga jezika! i Nekoliko novih „Barbarizama”*

U članku *Na odbranu hrvatskoga jezika*¹⁸ Rožić daje svojevrsan uvod za članak koji će objaviti poslije pod nazivom *Nekoliko novih „Barbarizama”*.¹⁹ Rožić upozorava na činjenicu da se iz hrvatskoga jezika (ponajprije u novinama) potiskuju izrazi i riječi svojstvene hrvatskome jeziku te da „književni jezik pada svaki dublje i dublje, a mjesto njega diže se na površje nekaki jezik iznakažen svim mogućim pogrješka i nepravilnostima” (Rožić, 1922: 394). Ističe da je najveći problem takvoga modernog jezika to što prodire u sve sfere javnoga života, kao i to što zadire i u narodni govor i narodni život. „Taki se jezik već uvukao u različite institucije našega socijalnog, prometnog, obrtničkog i trgovačkog života i pothvata, uvlači se u privatne i javne uredbe, pa prema tome ulazi sve više i više u službene naredbe i uredbe i u same zakone” (Rožić, 1922: 394). Naglasak stavlja na važnost očuvanja i čišćenja jezika jer ako se Hrvati ne budu brinuli o čistoći svojega jezika, „onda će naskoro doći vrijeme, kada će sasvijem izroditi ne samo naš i ovaki sadašnji književni jezik, nego će nam nestati i čistoga živog jezičnog izvora, nestat će nam narodnog govora”. Osobito upozorava na jezik novina jer su one sidrište mnoštva tuđih riječi i upravo se tiskom pasivno potiskuju hrvatske riječi, a mjesto njih u jezik se donose strana rješenja koja zatim narod preuzima u svoj svakidašnji govor, a zaboravlja riječi koje su rabili mjesto novonametnutih.

U raspravama koje Rožić objavljuje također u *Nastavnom vjesniku* pod nazivom *Nekoliko novih „Barbarizama”* izdvaja riječi koje nisu svojstvene hrvatskome jeziku ili riječi kojima se nastoji potisnuti iz uporabe hrvatske istoznačnice. Rožić ih navodi pregršt, a u radu će biti izdvojene pojedine. Prije svojih pojašnjenja krivih uporaba Rožić ističe da je u članku *Na odbranu hrvatskoga jezika* „želio upozoriti na to, kako će se ne samo književni nego i narodni jezik izroditi, ako budemo nehajni, dopuštajući bez odbrane, da ulazi u narodni govor kojekakvi korov i da se nanosi, što bi Kurelac rekao: mulj na obale hrvatskoga jezika” (Rožić, 1922: 149). Jedan je od primjera pogrešne uporabe leksem *izgonaš*. Rožić navodi da *izgonaš* prema duhu hrvatskoga jezika znači čeljade koje nekog tjera, goni; *izgonaš* je u tom slučaju subjekt, a da „oblasti” navode da *izgonaš* znači „čeljade koje ima prema određenju oblasti izagnati iz nekog

¹⁸ Rožić, Vatroslav. *Na odbranu hrvatskoga jezika. Nastavni vjesnik*, knj. XXX. (1922.), str. 394–399.

¹⁹ Rožić, Vatroslav. *Nekoliko novih barbarizama, Nastavni vjesnik*, knj. XXXI. (1922. – 1923.), str. 149–157, 227–232 i 374–382; knj. XXXIII (1925.), str. 178–186.

mjesta (grada, općine i t. d.)” (Rožić, 1922: 228). Takvo je značenje, ističe Rožić, potpuno suprotno od onoga koji se koristi u narodu. Rožić pojašnjava da „prema: pogon - a - š, koje znači: vo koji vozi na pogon, imamo spomenuti oblik *izgonaš*: načinjen prema imenici: izgon, a to prema obliku glagola: *izgoniti*, koji znači isto i *izagnati*, *istjerati*, *izjuriti* i t. d., dakle izgonaš može značiti samo: čeljade, koje nekoga goni, tjera iz nekoga mjesta; treba li nam riječ sa značenjem: čeljade koje netko drugi goni, onda je treba načiniti od partic. pasiva: izagnan, dakle: izagnanik, a nikako izgonaš, izgonaš je oblast” (Rožić, 1922: 228). Nadalje, upozorava na prijevode sintagmi iz njemačkoga jezika te za primjer daje da nije dobro reći *imati veselje*, jer je to germanizam koji je doslovno preveden (Freude haben), nego treba reći *veseliti se* (Rožić, 1922: 152). Za *prijem* navodi da su ga hrvatski novinari objeručke prihvatili, iako je to „oblik beogradskog govora” te da je ispravno reći *primitak* i da se takav oblik upotrebljavao prije ujedinjenja. Iako ističe da „nije zgodan oblik primitak, a još je manje zgodan oblik prijem (...) nego treba mjesto: prijem, primitak govoriti i pisati: prijam prema narodnim riječima sličnoga postojanja: ujam, najam, zajam, sajam (...) Samo u Crnoj Gori govori se: ujemak, ujemčiti, najemnik, a to je provincijalizam” (Rožić, 1922: 154). Time je Rožić ukazao na činjenicu da je nametnut vrlo često netočan oblik kakve riječi, ili u značenju ili u njezinoj tvorbi, te da „oblasti” često zanemaruju logiku jezika koja se može pronaći u rječnicima ili gramatikama. Za *overu* navodi da u značenju potvrde „nije narodu poznata riječ uopće” (Rožić, 1924: 180). U Ivek.-Broz. imamo samo „ovjeriti se, koje znači toliko koliko i : vjeriti se, zavjeriti se” (Rožić, 1923: 378). Stoga ističe da je u tom značenju ispravno koristiti riječ *potvrditi*. Zatim ističe da je u novinama potisnuta narodna riječ *prepasti*, tj. *prepadnuti*, te da je zamijenjena riječju *zaprepaštenje* koja je tvorena prema glagolu *zaprepasti* kojega uopće nema u narodnom govoru. Stoga tvrdi da su sintagme poput *zaprepaštenje svih* neispravne i da ih treba drugačije oblikovati.

Rožić navodi još mnoštvo primjera, ali i iz izdvojenih analizom je potvrđeno da je Rožić zorno nastojao ukazati na pogrešnu uporabu riječi u jeziku te da je jezik nastojao sačuvati od svih stranih utjecaja, ali i beogradskoga žargona koji se ponajviše širio publicističkim stilom.

3. 2. 2. Čistoća jezika narod spasava

U članku *Čistoća jezika narod spasava*²⁰ Rožić progovara o nečistoći leksika, tj. o očitom prodiru njemačke gramatike u hrvatsku u okviru koje se prevode izrazi doslovno iz njemačkoga jezika, a ne prilagođuju normi hrvatskoga. Na samome početku rada autor jezik uspoređuje s njivom (ili biljkom) upravo zato što želi naglasiti važnost brige i očuvanja bilo čega, pa i jezika. Analogiju primjenjuje na jezik te navodi: „Svaki jezik, rekoh, ima također svoje područje; ono je prostorno, t. j. obuhvata neki određeni prostor, na kojem se taj jezik govori. Dakle i hrvatski jezik ima svoju 'njivu' (vrt, ili kako već hoćemo da kažemo). Kao što biljka živi, raste, buja, razvija se, tako živi, razvija se i napreduje i jezik. Jezik se kao i biljka za svoga života mijenja, oplemenjuje, postaje ljepši, bujniji itd., ili nazaduje i propada kao i biljka. (...) Izumiru biljke, nestaju životinje, nestaje i jezika, a s njim nestaje i naroda” (Rožić, 1926, navedeno prema Samardžija, 2012: 284). Rožić ističe važnost pružanja otpora naroda jer što je manje otpor snage, to su veće šanse da u novoj državi nestane hrvatskoga jezika, a tako i hrvatskoga naroda. „Eto, taj drač (..) jezične uši koje izjedaju zdravu stabljiku hrvatskoga jezika, da ga malo po malo izobliče i najposlije pretvore u neki monstrum, nakazu...” (Rožić, 1926, navedeno prema Samardžija, 2012: 284). Stoga Rožić daje primjere na koji način očuvati svoj jezik: „da ne žvačemo čavle, čupajmo dakle s našeg jezičnog vrta drač, pa mjesto begstvo govorimo i pišimo bijeg; mjesto dejstvo govorimo i pišimo djelovanje; mjesto podvig govorimo i pišimo: napor, pothvat; mjesto upražnjavati govorimo i pišimo imati, posjedovati, mjesto ide (putuje) za Beograd govorimo i pišimo ide (putuje) u Beograd...” (Rožić, 1926, navedeno prema Samardžija, 2012: 284). Iz navedenih primjera vidljivo je Rožićevo zalaganje za očuvanje hrvatskoga jezika i za odmicanje od sintaktičkih ustrojstava koja hrvatskom jeziku nisu svojstvena. Također, kao i Nikola Andrić, kritizira rješenja koja se preuzimaju iz njemačkoga jezika. Stoga navodi: „nepotreban je i ovaki germanizam: *to ali mogu reći* (dass aber kann ich sagen) itd., mjesto *ali (ja) to mogu reći* itd., u nas treba da suprotni veznik *ali* dodje uvijek na početku rečenice, a nikako ne smije doći iza druge riječi ili dalje prema sredini rečenice“ (Rožić, 1926, navedeno prema Samardžija, 2012: 286). Nadalje, ističe i problem koji se u jeziku pojavljuje prilikom uporabe akuzativa s infinitivom, umjesto nominativa s infinitivom, stoga predlaže da se umjesto rečenice *njega se mora kazniti* upotrijebi *on se mora kazniti*; u primjeru *hoće ga se upropastiti* ukazuje na to da treba zamjenicu *se* izostaviti i pasivno ustrojstvo

²⁰ Rožić, Vatroslav. *Čistoća jezika narod spasava*. Hrvat, god. VII., br. 2016, 18. rujna 1926., str. 5.

zamijeniti aktivnim, tj. *hoće ga upropastiti*. (Rožić, 1926, navedeno prema Samardžija, 2012: 286).

Rožićev je članak primjer jezičnoga purizma koji je i u prvoj polovici 20. stoljeća bio usmjeren ne samo prema srbizmima, nego prema utjecajima bilo kojega stranoga jezičnoga sustava, u ovom slučaju njemačkoga s kojim je hrvatski jezik povijesno gledano također bio u tješenjem dodiru.

3. 2. 3. *Svašta i koješta s jezičnog polja*

U članku *Svašta i koješta s jezičnog polja*²¹ potvrđuje se Rožićeva ustrajnost u očuvanju hrvatskoga jezika koja se ponajviše očituje u borbi protiv srpskoga žargona i prodora tuđica. Autor obrazlaže zašto su riječi *tužioštvo* i *načelstvo* pogrešne. „Da su oblici: *tužioštvo* i *načelstvo* načinjeni protiv duha hrvatskoga jezika, osjeća svaki; tko ima jezičnog osjećaja” (Rožić, 1931: 172). Prije svega, ističe da je *tužioštvo* načinjeno od osnove *tužioc* mjesto *tužilac* te da je iz pogrešne osnove izvedena i pogrešna imenica *tužioštvo* mjesto *tužilaštvo*. Ističe i to da je „takav (...) oblik sasvim neobičan, jer u narodnom govoru n. pr. od: *platilac*, *molilac*, *nosilac* i. t. d. nema: *platilaštvo*, *molilaštvo*, *nosilaštvo*” (Rožić, 1931: 172). Stoga zaključuje da nema potrebe za riječju *tužilaštvo*, a još manje *tužioštvo* kada je ispravno reći *tužilac* bez obzira na to znači li ta riječ osobu ili ne. „Oblik *tužilac* ne mora značiti baš lice, nego se može, a ja mislim da i treba suponorati pojam; državno lice, t. j. sama država (...) stoga vrijedi samo oblik *tužilac*, državni tužilac, a nikako jezična nakaza: *tužioštvo*” (Rožić, 1931: 172). Za riječ *načelstvo* navodi da je tvorena prema riječi *načelo* koje je nastalo od riječi *na* + *čelo*, prema riječi *čelo*, a da ju je ispravno tvoriti od imenice *načelnik* (jer je on na čelu), tj. ispravno je *načelništvo*. Navodi da je uz *načelništvo* ispravno reći i *poglavarstvo*, npr. *gradsko poglavarstvo* (Rožić, 1931: 173). Nadalje upozorava i na to da je u jezik prodro i germanizam *steht - besteht* u značenju *stoji/postoji* te da umjesto *dass steht nicht* u značenju *to ne stoji* treba reći „nije tako, to nije istina ili ako baš hoćemo kažimo: to je laž” (Rožić, 1931: 173). Također, upozorava i na germanizam *naglasiti* (od *betonen*) u značenju *istaknuti, isticati* te da ga umjesto *isticanja* nije dobro koristiti. Ističe da rusizam *podstrek* treba zamijeniti hrvatskim riječima poput *pobuda*,

²¹ Rožić, Vatroslav. *Svašta i koješta s jezičnog polja*. *Nastavni vjesnik*, XL (1931 – 32), str. 169–181.

poticaj, podjarivanje itd. te da je i „glagol podstrekavati nepotreban pored naših lijepi riječi: podbadati, podjarivati, podjariti, nagodniti i t. d.” (Rožić, 1931: 175).

Rožić članak zaključuje riječima da je „korov i drugi kojekakav drač prekrio i prekrilio na samo površje našega jezičnog polja nego je segnuo duboko u zemlju i isprepleo svojim žiljem tlo ispod površja. Svojim lišćem guši cvijeće jezično ne dajući mu ni dahnuti, a svojim žiljem oduzima cvijeću jezičnoga polja sokove i hranu uopće tako da je već danas jezično cvijeće uvenulo; ne će dugo potrajati – uvenut će i osušiti i lišće, pa grane i grančice i – stablo” (Rožić, 1931: 180).

Vatroslav Rožić donosi još pregršt primjera i u ovome, i u drugim člancima, međutim, iz navedenih može se zaključiti kakav je snažan otpor trebalo pružiti kako bi se očuvao hrvatski jezik. Promjene su prodirale u hrvatski leksik iz različitih (stranih) jezičnih sustava, preuzimalo se sve drugo i drugačije, a zanemarivalo svoje. Jezikoslovci su, poput Rožića, imali važnu ulogu u očuvanju našega, hrvatskog, jezika.

3. 3. Nikola Andrić o beogradizmima

Nikola je Andrić (Vukovar, 5. 12. 1867. – Zagreb, 7. 4. 1942.) hrvatski književnik, filolog i prevoditelj. Bio je vrlo aktivan i u umjetničkom stvaralaštvu pa je iza sebe ostavio niz važnih djela i radova, a u jezikoslovlju ima posebnu ulogu kao onaj koji je čuvao jezik od beogradskih utjecaja i nametanja beogradske jezične politike. Godine je 1898. osnovao s Miletićem Glumačku školu na kojoj je i sam predavao niz godina. Jedan je od osnivača te prvi upravitelj HNK-a u Osijeku (1907.). Pokrenuo je 1913. popularnu *Zabavnu biblioteku* i bio njezin glavni urednik sve do smrti. U tome je razdoblju u njoj objavljeno više od 600 svezaka uglavnom prevedenih romana, ali i domaće beletristike. Bio je predsjednik Društva hrvatskih književnika, a 1925. – 1926. pomoćnik ministra prosvjete S. Radića u Beogradu.²² Godine 1891. objavio je mladenačke feljtone u knjizi *U vagonu*, 1906. objavljuje knjigu *Pod apsolutizmom*, 1902. *Iz ratničke književnosti hrvatske* te monografiju o srpskom piscu P. Solariću i *Spomenknjigu Hrvatskog zemaljskog kazališta pri otvaranju nove kazališne zgrade* (1895.). Godine 1911.

²² Andrić, Nikola. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 12. 5. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2621> .

objavljuje jezični savjetnik pod nazivom *Branič jezika hrvatskoga*, njegov najznačajniji filološki ostvaraj.²³ Dao je i vrijedan prilog leksikografiji objavivši prvi slikovni rječnik hrvatskoga jezika (*Šta je šta*, 1938., s Isom Velikanovićem). Priredio je sedam knjiga hrvatskih narodnih pjesama te objavio niz prijevoda s francuskoga, njemačkoga i ruskoga.²⁴

Kao jezični purist Andrić je u nekoliko navrata izravno upozorava na utjecaj srpskoga jezika na hrvatski pa će u nastavku biti riječ o tzv. beogradizmima koje je objavio u dnevnim novinama i/ili periodici.

3. 3. 1. *Beograd nam kviri jezik*

Nikola Andrić „pod pseudonimom Mil. Fr. – Miloje Fruškogorac 1923. godine u nekoliko brojeva *Obzora* piše *filološke zabavice*, [i] već naslovom *Beograd nam kviri jezik* pokazuje koja mu je namjera: pisati o razlikama između hrvatskoga i srpskoga jezika” (Rišner i Mlikota, 2018: 266).²⁵ Kao primjer loših izbora za jezik koji su dolazili isključivo od srpske vlade, Andrić navodi dva beogradska učenjaka za koje smatra da nisu mjerodavni govoriti što i kako u jeziku valja pisati: „Kao primjer da napomenemo samo dva najkrupnija beogradska naučenjaka: Stojana Novakovića i Jovana Skerlića! U njihovim knjigama gotovo nema ni jedne strane, na kojima ne bismo mogli podcrtati barem deset kardinalnih sintaktičnih pogrešaka, koje ne bi više ni jedan zagrebački književnik uzeo pod pero. Stojana Novakovića gotovo ne možeš ni razumjeti, ako ga ne prevedesh na francuski ili ruski. I bilo bi osobito zanimljivo, kad bi tko od nas sjeo, pa sve francuske i ruske fraze Novakovićeve preveo na originalni jezik, u kojem su zamišljene, a ostavio srpske. Vidjeli bismo, kako su srpske rijetko posijane” (Andrić, 1923,

²³ U jezičnom su savjetniku objavljeni morfološki, leksički, semantički i sintaktički savjeti. Andrić među prvima piše o „nametanju srpskih riječi, tj. o pojavi srbizma u hrvatskom jeziku“ (Baraban, 2018: 446). Vujić (2014: 132) navodi da „u 'Pristupu' prvoga izdanja *Braniča jezika hrvatskoga* Nikola Andrić piše kako se u skupštini Matice hrvatske krajem siječnja 1911. raspravljalo o tome kako bi se na najprikladniji način uputili književnici i novinari na veću brigu oko pravilnosti i ljepote jezične” što upućuje na vrlo rano Andrićevo bavljenje čistoćom i pravilnošću hrvatskoga jezika. Baraban (2018: 446) ističe razloge nastajanja *Braniča* te navodi kako dio savjeta nije prihvaćen, kao npr. Andrićev prijedlog da se *tjedan* zamjeni *nedjeljom* ili *sedmicom* te da se iz uporabe otklone riječ *strog*, *okolnost*, *posjet* itd., „ali nasuprot takvim prijedlozima koje hrvatska javnost nije prihvatila, nalazi se mnoštvo leksičkih, fonoloških, tvorbenih i sintaktičkih prijedloga, koji su zahvaljujući Andrićevu zalaganju za njih, postali neodvojivim dijelom hrvatskog jezičnog standarda.” Stoga je savjetnik promatran kao preteča borbe protiv srpske jezične agresije koja je potiskivala hrvatski jezik.

²⁴ Navedeno prema: Andrić, Nikola. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 12. 5. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2621> .

²⁵ Andrić, Nikola. *Beograd nam kviri jezik*. *Obzor*, god. LXIV., br. 68, 1923.

navedeno prema Samardžija, 2012: 74). Autor je od samoga početka upozoravao na činjenicu da oni koji formiraju jedinstven jezik triju naroda padaju pod utjecaj svih drugih naroda, a zanemaruju jezične navike svojih sunarodnjaka, pa čak zanemaruju i jezične odrednice vlastitoga jezika. U srpsko-hrvatsko-slovenskom jeziku najmanje je bilo prostora za jezike tih triju naroda, a mnogo su više leksema i izraza Srbi preuzimali od drugih naroda i nametali svojim sunarodnjacima ta rješenje kao jedina ispravna: „Čovjek se ne može dosita načuditi, odakle Beogradjanima – koji su ipak srž od srži srpske žilavosti – tako slaba otpornost u poslovima koji bi imali obilježavati najznačajniju snagu naroda” (Andrić, 1923, navedeno prema Samardžija, 2012: 74). Kao primjer Andrić navodi riječ *ples*: „Prije nekoliko dana bio sam u društvu Beogradjana u Zagrebu, u kojem se jedna Beogradjanka diskretno nasmiješila, kada je njena zagrebačka prijateljica spomenula riječ 'ples'. Kao da je tim smiješkom htjela nagovijestiti beogradsku superiornost nad zagrebačkim 'izvještačenim' jezikom. Zašto dakle beogradski filozofi ne otvore u svojim žurnalima rubriku, u kojoj će svoje čitaoce učiti – slavenstvu? Neka im objasne, da su već stari Slaveni 'plesali' i da je 'ples' samo ples, a igra ne samo 'Tanz' nego i – 'Speil', pa da i sjeverni Slaveni 'plešu', kao što su plesali i stari Dubrovčani. Zašto dakle da se ova divna slavenska i hrvatska riječ izbacuje iz narodnog leksikona, a uzima druga, koja znači i nešto drugo? Nije li to svojevrijedno i lakoumno osiromašivanje samog sebe” (Andrić, 1923, navedeno prema Samardžija, 2012: 74). Autor želi istaknuti činjenicu da odluke o valjanosti u jeziku donose oni koji ni ne istražuju jezik te iz navedena primjera nastoji opravdati uporabu riječi *ples*, koja ima korijene još u staroslavenskom jeziku, a ne preuzimati stranu koja ima i drugačija značenja. Također navodi kao primjer i *naredbu* koju su, s istom takvom paušalnom logikom, Beograđani zamijenili riječju *uredba*: „Što vam se, da od Boga znate, zamjerila 'naredba', kad se u narodnoj pjesmi 'vojska diže' po naredbi cara čestitoga, a nekadašnja skupština 'Crnoga Gjorgja' činila je i kvarila svoje naredbe. To su bile i jesu 'Anordnungen', a uredbe su Einrichtungen, ustanove” (Andrić, 1923, navedeno prema Samardžija, 2012: 74). Andrić u svojem radu nastoji ukazati pojedincima da način na koji stvaraju jedinstven jezik nije ispravan te da ne mogu iz jezika izbacivati hrvatske lekseme, a u nj preuzimati strane, tuđe samo zato da bila potisnuta hrvatska riječi. To naglašava i Vujić (2014: 95) ističući da Andrićev članak „najviše govori o pretjeranoj uporabi tuđica u srpskom jeziku, a time i nametanja istih hrvatskomu.” Ističe da Andrić „za moto ima navod iz Karadžićeva pisma S. Tekeliji u kojem se govori kako je u Srbiju prešlo kvarenje jezika i da će to zahvatiti sve narode.” (Vujić, 2014: 95).

Zaključimo analizu Andrićevim riječima: „trebali bismo otvoriti rubriku u kojoj bismo otvarali oči Beogradjanima, da toliko ne zastranjuju s utrvane narodne staze” (Andrić, 1923, navedeno prema Samardžija, 2012: 73). Stoga valja istaknuti da su se u svojoj borbi u odmicanju od hrvatskog Srbi odmaknuli i od onog slavenskoga, čije su se ujedinjenje, zapravo, zagovarali – ujedinjenje svih Slavena.

3. 3. 2. *Koje nam beogradske riječi ne trebaju*

Članak *Koje nam beogradske riječi ne trebaju*²⁶ Andrić započinje tvrdnjom da su Zagrepčani u vrlo ranoj fazi uočili da se u hrvatski jezik preuzimaju riječi iz stranih jezika, ali i jezična ustrojstva koja nisu znakovita za hrvatski jezik, ističući i to da su „Zagrepčani (...) rano osjetili, da se stranom frazeologijom i nakaznim kovanicama i pozajmicama čini sila narodnom jeziku. Došao je Kurelac, pa Maretić pa Broz, koji su s velikom naučnom spremom počeli trgovati korov” (Andrić, 1927: 272). Također, Andrić ukazuje na vječiti problem u okviru kojega Srbi neprestano pod inojezičnim utjecajem, bez prigovora, prigrle sva rješenja u svoj jezik, a odbacuju riječi svojstvene hrvatskome jeziku: „Samo da spomenemo riječ 'okolnost', koju smo mi, preko Čeha, primili sa zapada. Beograđani su joj se isprva rukama i nogama opirali, a kada su osjetili, da se u njoj krije francuska riječ 'circonstance' i njemačka 'Umstand' onda su je prigrlili, premda smo se mi već odavno odlučili za čistu narodnu riječ” (Andrić, 1927: 273). Također, navodi da su Hrvati već odavno usvojili mnoštvo leksema koji dolaze iz češkog ili ruskog jezika (takvi su primjeri: *tlak, stroj, glazba, uštrb, sustav, pojam, točka* itd.), dok će Beograđani „radije primiti čistu njemačku ili francusku riječ nego češku, koju smo mi uzeli pod svoje, pa držim, da bi Beograđanin prije pregrizao jezik, nego uzeo u usta ili pod pero, naprimjer, riječ 'glazba'. Za njih će to ostati 'muzika', makar se zbog nje i književno naše ujedinjenje moralo razbiti. U tom pogledu ostaju oni tvrdoglavi i nepopustljivi.” (Andrić, 1927: 274) U svojem članku Andrić donosi novobeogradske riječi za koje je smatrao da ne smiju biti prihvaćene u hrvatskom leksiku, a to su: „*provjeriti, sprovesti* (zakon), *smjena, riješen* (biti za što), *posmatrati, proizvoljan, poručiti* (mjesto *naručiti*), *upražnjavati, ispoljavati, bjegstvo, odstojanje* i *podbaciti* (kukuruz je jesenas 'podbacio' (...))” (Andrić, 1927: 272). Andrić obrazlaže

²⁶ Andrić, Nikola, 1927. *Koje nam beogradske riječi ne trebaju*, *Hrvatsko kolo. Književno-naučni radovi*, ur. B. Livadić i F. Jelašić, knjiga VIII, Matica hrvatska, Zagreb, str. 271–283.

problematiku riječi *odstojanje* i *podbaciti* te piše da: „objema nalazi objašnjenje u njemačkim riječima: Abstand i abwehren. Za 'Abstand' imamo sasvim dobru riječ razmak, pa ne razumijem zašto bi se uzimalo 'odstojanje' i 'rastojanje', koje je i u ruskom jeziku germanizam. Isto je tako i s 'ophođenjem' (Umgang, općenje, druženje s kim). Nikako ne mogu razumjeti, da kukuruz, žito i uopće plod može 'podbaciti' Znam da je Musa Kesedžija podbacio svoj buzdovan, kad je Kraljević Marko zamahnuo sabljom na njega, ali da bi kukuruz ili žito moglo komu što podbaciti, ne ide mi u glavu. Za ovaj pojam imamo izvrsnu narodnu riječ omaknuti, koju i Karadžić zapisuje: Žito je ljetos dobro ponijela, samo ako (godina) ne omahne; t. j. ako ne prevari. Ali današnjem beogradskom mentalitetu, često ne prija tanko diferenciranje najnarodnijih riječi (...)” Kako su Beograđani došli do toga da omahivanje nazovu 'podbacivanjem', to neka sam sveti Bog zna” (Andrić, 1927: 276).

Andrić navodi da su takvi postupci 'kažnjivo osiromašivanje narodnog jezika' (Andrić, 1927: 276). Pojašnjava uporabu riječi *provjeriti* – riječ dolazi iz ruskoga jezika, a Rusi ju upotrebljavaju u značenju pretresanja, ispitivanja, pregledavanja vijesti, sistema, pušaka itd. Stoga pojašnjava da mi ne možemo ništa *provjeriti*, jer glagol *vjeriti* ima potpuno drugačije značenje u hrvatskome jeziku (kod nas mladić može vjeriti djevojku, može se kome što povjeriti, može se koga u što uvjeriti itd.). Nadalje, upozorava da niti riječi *smjena* i *smjenjivati* nisu naše riječi, nego, također, ruske. Glagol *smjena* u tome smislu znači *Ablosung der Wache*, ali kod Rusa se smjenjuju i ljudi, kada dolazi jedan na mjesto drugoga. Međutim, mi također imamo istu osnovu u glagolu, tj. *mijenjati*, ali problem je, ističe, kod umetanja slova *s* na osnovu (Andrić, 1927: 277) jer „kod nas prijedlog *s* može izvršavati trojaku službu: ili od trajnih glagola čini svršene (slomiti, sasjeći), ili označuje neko udruživanje (smiješati, sabrati), ili kazuje, da se nešto nečega dijeli (sjahati, stresti, spasti)” (Andrić, 1927: 277). Stoga Andrić zaključuje da ne razumije značenje riječi *smijeniti*, ali da za ono što tom riječju žele reći Beograđani, već imamo riječ u uporabi – *izmijeniti*, *izmjena*. Također navodi da nema potrebe za glagolom *posmatrati* čije je podrijetlo u ruskom jeziku, kad već riječ toga značenja postoji u jeziku: *motriti*, *promatrati*, *razmatrati*. Navodi i da je preko noći neki mudrac odlučio da će ruska riječ *pol* označavati *spol*, iako mi već u jeziku imamo riječ *pol* u značenju *pola*, *polovina*, a imamo i riječ *spol* koja je u značenju njihove nove riječi *pol* (Andrić, 1927: 277). Nadalje, navodi da se bez valjanoga razloga riječ *naredba* zamjenjuje riječju *uredba*, iako se još iz narodnih pjesama može pronaći potvrda oblika *naredba* (po naredbi cara i sl.) te da za nametnutu riječ *ispoljavanje* već u

uporabi imamo *pokazivanje* i *očitovanje*, kao što i riječ *bijeg* od davnina postoji u narodnom jeziku te ne razumije beogradsku zamjenu riječju *bjegstvo* itd. (Andrić, 1927: 277–285).

U analiziranom radu Andrić jasno ukazuje na problem formiranja jedinstvenoga jezika koji je u rukama beogradskih vlasti, a koje pod inojezičnim utjecajem u jezik donose sva rješenja koja nisu svojstvena hrvatskome jeziku. Prodorom takvih rješenja hrvatski je jezik bio na snažnom udaru, a člancima se poput Andrićevih težilo očuvanju hrvatskoga jezika. Andrić ističe i nevolje u okviru kojih Srbi odbacuju sve što je već odavno postojalo u narodnom jeziku, kao što je dao primjer s riječju *okolnost*, a voljni su bili preuzeti sva strana rješenja. Andrić u radu navodi pregršt takvih riječi, a kojima nastoji pokazati na koji je način Beograd, zapravo, kvario jezik.

3. 4. Miroslav Andrassy i pitanje zasebnosti hrvatskoga jezika

O životu i radu Miroslava Andrassyja vrlo je malo dostupnih podataka. Andrassyjev je članak *Postoji li posebni hrvatski jezik* imao snažan odjek u kulturi hrvatskoga naroda te je potaknuo objavu još nekoliko članaka koji su progovarali o istom problemu, a koji će uvelike utjecati na jezičnu politiku od sredine 30-ih godina 20. stoljeća.

3. 4. 1. Postoji li posebni hrvatski jezik

U radu *Postoji li posebni hrvatski jezik*²⁷ Andrassy jezik naroda opisuje kao nešto živo, dakle, podložno promjenama. Stoga ističe da svaki narod koji ima književni jezik, ima i mnoštvo jezičnih razlika u pojedinim krajevima, a takve razlike naziva dijalektima. Navodi da su u vrijeme ilirskoga preporoda zagorski kajkavci za književni jezik uzeli upravo dijalekt i zatim su na tom dijalektu, štokavskom ijekavicom, stvarali književnost (među njima ističe Šenou, Kumičića, Preradovića, Gjalskog, Domjanića itd.), a tako su stvorili i hrvatski književni jezik utemeljen na štokavskoj ijekavici. Isto su tako Srbi prigrlili jezik kojim govori narod u Vojvodini, Srijemu, Beogradu – štokavsku ekavicu. Stoga taj dijalekt postaje srpski književni jezik. Na isti je način postupio i slovenski narod te su oni stvorili svoj „slovenački” književni

²⁷ Andrassy, Miroslav. *Postoji li posebni hrvatski jezik*. *Hrvatska mladica*, god. I., br. 6 (kolovoz 1928.), str. 85–86.

jezik. Andrassy daje kratak osvrt na Maretićevu *Gramatiku hrvatskog ili srpskog književnog jezika*, koja samim naslovom ukazuje na to da je riječ o jednom jeziku, međutim, Andrassy ističe da je pisana jezikom nove hrvatske književnosti i da se „gramatika jezika u velike razlikuje od jezika na kojem je napisana srpska književnost, i jezika, kojim i danas govore i pišu Srbi, jednom riječju od srpskoga književnoga jezika” (Andrassy, 1928, navedeno prema Samardžija, 2012: 80). Stoga, zaključuje da „postoje kod Hrvata, Srba i Slovenaca 3 književna jezika, jezik hrvatski, jezik srpski i jezik slovenački, svaki sa svojim posebnim karakteristikama, sa svojim različitim postankom i svojim izgrađenim književnostima” (Andrassy, 1928, navedeno prema Samardžija, 2012: 80). Andrassy svakako kao vrlo važnu razlikovnu značajku između srpskoga i hrvatskoga jezika navodi činjenicu koju su isticali i mnogi drugi autori (Andrić, Jurišić primjerice), a to je da su „Srbi u svoj jezik preuzeli mnoštvo tuđjih riječi sa turskoga, njemačkoga, ruskoga ili kojeg drugog jezika, te se time služe u javnim uredima, u novinama, te i u književnosti, pa ih i ljubomorno čuvaju. Hrvati su naprotiv nastojali, da iz svog jezika odstrane po mogućnosti što više tuđjih riječi, a tuđjice su iz jezika i književnosti izbacivali, koliko se je više dalo, te se uopće išlo za tim, da jezik bude što čišći i slobodan svake tuđjinske natruhe” (Andrassy, 1928, navedeno prema Samardžija, 2012: 80).

Andrassy jasno ukazuje na činjenicu da u ujedinjenoj državi postoje tri jezika i da je svaki drugačiji od drugoga zbog svojih posebnosti i pojedinosti. Stoga članak zaključuje riječima: „Činjenica je dakle, da postoji poseban hrvatski jezik kao književni jezik Hrvata, koji je bio i službenim jezikom u kraljevini Hrvatskoj. Dosljedno tome trebao bi taj jezik biti poštivan i u ovoj državi, te bi se i njime morale služiti sve državne oblasti (...) No Hrvati se ne će odreći svoga jezika, koji je živa slika i vjerni odraz hrvatske duše i hrvatske kulture” (Andrassy, 1928, navedeno prema Samardžija, 2012: 80). Na vrlo izravan način Andrassy šalje poruku sunarodnjacima te ukazuje na to da će se Hrvati žustro i nepokolebljivo boriti za očuvanje svojega jezika nastojeći ukazati na to da su to, od davnina, dva različita jezika temeljena na različitim dijalektima i da ih ne treba ni u kojem pogledu izjednačavati. Andrassy je svojim radom uvelike doprinio hrvatskome jezikoslovlju te je neupitna i nezanemariva njegova uloga kada je posrijedi čuvanje hrvatskoga jezika od srpskog utjecaja ili utjecaja drugih jezika.

3. 5. Jozo Dujmušić o pitanju čistoće hrvatskoga jezika

Dujmušić je Jozo (ili Josip) (Polja kraj Travnika, BiH, 21. 7. 1874. – Zagreb, 14. 10. 1942.) bio hrvatski znanstvenik čiji je doprinos hrvatskom jezikoslovlju iznimno važan. Autor je mnogobrojnih studija, rasprava, osvrti, polemika i prikaza iz hrvatske književne prošlosti, kulturne povijesti, jezikoslovlja, narodne poezije, povijesti školstva i nastave. Središnju je istraživačku pozornost posvećivao jezikoslovlju zalažući se za jezičnu i pravopisnu reformu te tražeći čišćenje hrvatskoga jezika od stranih utjecaja. U rukopisu je ostavio djelo *Narod ili značaj – zla sudbina ili zao duh*. Glavna su mu djela *O sukladnosti slovjskih poslovice* (1904.), *Nauka o pjesništvu* (1906.), *Nauka o prostoj rečenici* (1908.), *Repetitorij hrvatske slovnice* (1933.), *Loši tragovi naših gimnazija* (1934.) i dr.²⁸ Za razdoblje nakon Prvoga svjetskog rata, i između dvaju svjetskih ratova, značajni su njegovi jezikoslovni članci kojima je nastojao sačuvati hrvatski jezik od opasnosti koje su mu tada prijetile (potiskivanje iz uporabe i nametanje drugih jezika), stoga ga danas držimo za vrlo važnog znanstvenika koji je doprinio očuvanju hrvatskoga jezika. Jedna je od zamješćenijih Dujmušićevih purističkih članaka usmjeren upravo pitanjima jezične čistoće, a o čemu će više biti riječi u nastavku rada.

3. 5. 1. O jeziku Našeg jezika

U članku *O jeziku Našeg jezika*²⁹ Dujmušić se osvrnuo na rad časopisa *Naš jezik*, vodećeg beogradskog časopisa prve polovice 20. stoljeća. Na samome početku autor upozorava na glavni zadatak časopisa, a to je briga o čistoći jezika, tj. ističe da je riječ o časopisu koji je trebao ukloniti sve strane utjecaje iz „našeg” jezika. Pišković (2008: 328) navodi da se „Dujmušić posvetio određenju sintagme 'jezična čistoća', nabrajanju hrvatskih jezikoslovaca koji su je provodili i prokazivanju onih koji ili nagrđuju hrvatski jezik kojekakvim barbarizmima ili pogrešne osobe drže uzorima pravilnoga pisanja.” Dujmušić u radu donosi popis svih barbarizama koje je pronašao u prvom broju časopisa, a u ovom prikazu izdvajamo poneke: *osebina za osobina, jemstvo za jamstvo, znalac za poznavalac, prost za jednostavan, opštenje za*

²⁸ Dujmušić, Josip. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 20. 5. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16533>.

²⁹ Dujmušić, Jozo. *O jeziku Našeg jezika*. *Obzor*, god. LXXIII, br. 186, 1932.

općenje, *lični* za *osobni*, *značaj* za *značenje*, *uputstvo* za *uputa*, *posmatranje* za *promatranje*, *sirov* za *neobrađen*, *sintaksički* za *sintaktički*, *njen* za *njezin*, *red* za *redak*, *materinji* za *materinski*, *činionice* za *čimbenike*, *uticaj* za *utjecaj*, *trpeljivost* za *strpljivost* (Dujmušić, 1932, navedeno prema Samardžija, 2012: 202–203). Izdvojeni Dujmušićevi primjeri zorno pokazuju da časopis nije ostvario zacrtanu namjenu – skrb o jezičnoj čistoći. Dujmušić je dao osvrt i na sintaktičke propuste te tako navodi da „ne valja reći 'hteo da ocrtam, hteo da traži', nego treba reći: *hteo ocrtati*, *hteo tražiti*. (...)“ (Dujmušić, 1932, navedeno prema Samardžija, 2012: 204). Zatim dalje navodi da nije dobro reći: „nije imao ničeg prinudnog“, jer zamjenica u srednjem rodu treba da ostane u akuzativu, dakle: nije imao ništa prinudno? Možda: prisilno? Pa i jest tako, jer su Srbi prema ruskoj riječi prinudit silili napraviti pridjev *prinudan*, dok mi velimo *prisilan*. Opet dakle jedna riječ koja je za nas barbarizam. Ili francuski, ili njemačku utjecaj vidimo u riječima” (Dujmušić, 1932, navedeno prema Samardžija, 2012: 204). Dujmušić rad zaključuje ističući da se njima čude jer prigovaraju što *materinski* ne žele zamijeniti *materinjim*, a *materinji* je leksem koji pripada srednjem vijeku i koji je arhaizam. Nadalje, kod riječi *jemstvo* navodi da se jasno zrcali utjecaj ruskoga jezika i način na koji se meki poluglas kod Rusa zamjenjuje glasom *e*, ali kod nas je još 1869., kada je to dokazao Jagić u svojoj raspravi *Pomladjena vokalizacija hrvatskoga jezika* objavljena 1869., jasno da na tome mjestu stoji glas *a*. „Tako se eto ili rusizam ili elementi crkvene slovještine ili provincijalizmi ili turcizmi ili bugarizmi nižu u svakom većem djelu, a Srbi sve to izgovaraju kao da te riječi s njima žive već hiljadu godina” (Dujmušić, 1932, navedeno prema Samardžija, 2012: 205).

Iz prikaza je Dujmušićeva osvrta na jezik časopisa *Naš jezik* razvidno na koji je način potiskivan hrvatski jezik te na koji su način Srbi nastojali oblikovati jedinstven jezik. Razvidno je da u časopisu *Naš jezik* nije bilo prostora za riječi hrvatskoga podrijetla te da se težilo potpunom otklonu od hrvatskoga leksika iz čega se može doći do zaključka da je časopis djelovao kao promidžbeni materijal srpske jezične politike (a možda i agresije) koja je pokušala potisnuti hrvatsko iz uporabe.

3. 5. 2. *Razlike u jeziku medju srbskim i hrvatskim književnicima*

Rad *Razlike u jeziku medju srbskim i hrvatskim književnicima*³⁰ Dujmušić otpočinje ukazujući na važnost hrvatskih djela koja su dokaz da srpski jezik nije istovjetan hrvatskome, i obratno: „Da srbska inteligencija nikada nije htjela imati isti književni jezik kao i mi Hrvati, iako oni danas više govore, da smo od iste krvi i istoga jezika, svjedoči nam književna povijest od časa, kada se Srbi upознаše s dva hrvatska djela, sve do dana današnjeg” (Dujmušić, 1938, navedeno prema Pišković, 2008: 341). U radu se autor poziva na Relkovićeve *Satira* koji je Stefan Raić preveo na srpski jezik, a u prijevodu je najznačajnija odlika srbizma to što je ijekavicu zamijenio ekavicom, a također i to što je zamijenio sve Relkovićeve narodne riječi i izričaje. Dujmušić ističe da unatoč tome što su imali Vuka Karadžića (kao velikog poznavatelja narodnoga jezika), nisu do dana današnjeg objavili niti jedno srpsko djelo u kojem nema mnoštvo leksema preuzetih iz drugi jezika. „Osim toga jezik u Beogradu upliće u svoje blago razne turcizme, bugarizme, pače i germanizme, galicizme, italijanizme i t. d.” (Dujmušić, 1938, navedeno prema Pišković, 2008: 341). Dujmušić ističe da bi trebao dugi niz godina da se srpski jezik očisti od stranih leksema, a „radi toga svega se mi Hrvati moramo ozbiljno brinuti, da nam se književni jezik malo po malo ne pretvori u beogradski žargon” (Dujmušić, 1938, navedeno prema Pišković, 2008: 341). Osim toga autor donosi i tri ključna uzroka zbog kojih je onemogućeno stvaranje jedinstvenoga jezika: „atavistička sklonost prema crkveno-slovenskom, ruskom i turskom jeziku, zatim odvratnost od svega, što je katoličko i hrvatsko, napokon preuzetnost da su oni najkulturniji na Balkanu i stoga pozvani da budu diktatori u svim pitanjima” (Dujmušić, 1938, navedeno prema Pišković, 2008: 342). Danim je navodom Dujmušić upozorio na probleme s kojima se susretao hrvatski jezik pritisnut jezičnom agresije srpskih filologa i učenjaka koji su oblikovali jedinstven jezik temeljen na inojezičnom utjecaju i na odmaku od svega što u jeziku već postoji, od svega narodnoga, a pogotovo hrvatskoga. Dujmušić zaključuje riječima „da beogradski Prosvetni savet budno pazi, da se već od I. razreda osnovnih škola među Hrvatima šire riječi, koje gode beogradskom žargonu, svjedoči nam *Početnica za I. razred osnovnih škola (...)* gdje čitamo ove riječi: *avan, roman, čobanin, mejtef, fišekluk, fesak, đogat, maramic*” (Dujmušić, 1938, navedeno prema Pišković, 2008: 342).

³⁰ Dujmušić, Jozo. *Razlike u jeziku medju srbskim i hrvatskim književnicima. Nezavisnost*, Zagreb, 1, 3 (12. 3. 1938.), str. 3.

Dujmušić je imao vrlo snažan utjecaj na pružanje otpora beogradskoj jezičnoj politici, a što je potvrdio i ovim radom. Ukazao je na činjenicu da su Srbi prilagođavali ekavici hrvatske tekstove te da su osiromašivali hrvatsko jezično bogatstvo otklanjajući iz uporabe izraze i riječi koje su svojstvene narodu. Dujmušić, također, ističe da je srpska otvorenost prema stranim jezicima velika prepreka u oblikovanju jezika te da ne valja jedinstven jezik triju naroda (Hrvata, Slovenaca, Srba) oblikovati na temelju ruskog, turskog, njemačkog i dr. jezika, a takvoga se pristupa Srbi nikako nisu mogli osloboditi.

3. 6. Tomislav Prpić o Društvu „Hrvatski jezik”

Tomislav je Prpić (Zagreb, 22. I. 1898. – Zagreb, 25. VII. 1987.) hrvatski pjesnik i prevoditelj. Književno djelovanje započeo je suradnjom u *Savremeniku* 1917. godine. Početkom 1920-ih objavio je lirske zbirke *Modri časovi* (1920.), *Mrtvi grad* (1921.) i *Plava gora* (1923.). U zrelijim godinama bavio se regionalnom književnošću pa je 1936. objavio studiju *Književni regionalizam u Hrvata*. Nakon Drugoga svjetskog rata bio je aktivan kao prevoditelj s ruskoga, francuskoga, poljskog i njemačkoga.³¹ Bavio se, također, proučavanjem književnog jezika u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, a iz tog mu je razdoblja značajniji objavljen osvrt na rad Društva „Hrvatski jezik”, objavljen u *Obzoru* 1937. godine. U jezikoslovlju ima važnu ulogu jer se iznimno zalagao za čistoću hrvatskoga jezika premda je njegov filološki rad još uvijek poznatiji tek užem krugu stručnjaka.

3. 6. 1. Društvo Hrvatski jezik

Prpićev osvrt o *Društvu Hrvatski jezik*³² započinjemo autorovom izjavom da su „Hrvati oduvijek bili jezični čistunci, veoma osjetljivi, kad se radilo o književnim pitanjima. Dugački niz ozbiljnih jezikoslovaca čistio je ustrajno i strogo jezično korov decenijama, te danas možemo reći, da je hrvatski književni jezik, premda nije još definitivno fiksiran, nego se još nalazi u punom razvoju, prost od svih primjesa, koje se protive njegovu duhu.” (Prpić, 1937, navedeno

³¹ Prpić, Tomislav. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 19. 5. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50827>.

³² Prpić, Tomislav. *Društvo Hrvatski jezik*. *Obzor*, god LXXVII., br. 188, 18. kolovoza 1937., str. 2.

prema Samardžija, 2012: 378). Prpić u članku progovara o Društvu „Hrvatski jezik” koje je osnovano kako bi čuvalo i njegovalo hrvatski jezik te kako bi ga čistili od svih barbarizama i drugih inojezičnih utjecaja. Autor u radu izdvaja samo poneke jezične pogreške koje su se „u nas već tako uvriježile, da ćemo ih se teško otarasit (...) Prodiru na naše jezično područje i takve riječi, koje nisu direktno pogrešne, ali istiskuju naše lijepe riječi, te nam tako rječnik postaje siromašnijim” (Prpić, 1937, navedeno prema Samardžija, 2012: 379). Najneuglednijim nametnicima smatra uporabu prijedloga *s*, *k* i uporabu prezenta *s da* na mjestu infinitiva. Navodi da se iza prijedloga *k* i *s* dodaje samoglasnik *a* isključivo zbog lakšega izgovora, ali ističe da njihovu pogrešnu uporabu „susrećemo na svakom koraku (...), gdje treba i ne treba: *sa ocem, sa majkom, sa kućom, ka bratu, ka sinu, ka šumi*” (Prpić, 1937, navedeno prema Samardžija, 2012: 378). Prpić smatra da u jezik ne treba preuzimati sve što drugi govore i da se teži unifikaciji na nelogičnim rješenjima koje samo osiromašuju jezik. Nadalje, progovara o problemu uporabe prezenta u ustrojstvu *prezent + da* te kaže da će se „infinitiv, taj lijepi evropski modus, izgubiti pred najezdom defektne bugarske konjugacije, ako ga za vremena ne spasimo” (Prpić, 1937, navedeno prema Samardžija, 2012: 378). Navodi da je značajan problem i značenje navedena ustrojstva te da ono ne označuje isto: „kažem li 'ja hoću raditi' onda to znači 'ich will arbeiten, je travaillera', a kažem li 'ja hoću da radim' onda to znači 'ich will arbeiten, je veux travaillera’” (Prpić, 1937, navedeno prema Samardžija, 2012: 378), dakle *ja hoću raditi* u značenju je izraza *ja ću raditi, a ja hoću da radim* znači *želim raditi*. Stoga Prpić upozorava da preuzimanje sintaktičkih ustrojstava koji su doslovni prijevodi iz drugih jezika nije dobro rješenje jer osim što izrazi imaju sasvim drugačije značenje, potiskuju i logiku našeg jezika. Također ističe da se mnogo griješi i u sintaksi padeža pa izdvaja primjere iz uporabe: *osudjen na umorstvo* i *istraga po umorstvu*, koji su doslovni prijevodi ruskih izraza, a pravilno bi trebalo reći: *osudjen zbog umorstva, istraga zbog umorstva* (Prpić, 1937, navedeno prema Samardžija, 2012: 378). Navodi još pokoji leksem koji se nastoji uvriježiti u leksičkome polju, a pristižu u jezik s ćirilčnim tiskom: *voz* (koji je trebao biti u značenju prijevoza, a kod nas je imao označivao mjeru, npr. *voz sjena*), *radnja* mjesto *trgovine*, *mašina* mjesto *stroj*, *napis* mjesto *članak*, *poručiti* mjesto *naručiti* itd. (Prpić, 1937, navedeno prema Samardžija, 2012: 378).

Prpić zaključuje da je velik posao pred društvom *Hrvatski jezik* te da jezik treba očistiti od pogrešnih sintaktičkih ustrojstava i leksema stranog podrijetla koji potiskuju iz jezika sve hrvatsko. Time je Prpić uputio kolektivnu kritiku koja je trebala dodatno osvijestiti hrvatski

narod da treba čuvati svoj jezik upućujući istodobno i kritiku beogradskim vlastima da su Hrvati svjesni jezičnoga nametanja.

3. 7. Slavko Ježić u povodu osnutka Društva „Hrvatski jezik“ i pokretanja njegova istoimena časopisa

Slavko je Ježić (Dubrava kraj Čazme, 17. 2. 1895. – Stubičke Toplice, 5. 5. 1969.) hrvatski književnik, povjesničar i prevoditelj. Autor je prve cjelovite povijesti hrvatske književnosti (*Hrvatska književnost od početka do danas*, 1944.). Priredio je sabrana djela A. Šenoe, V. Novaka, djela S. S. Kranjčevića, V. Jagića, S. Vraza, M. Bogovića i A. Nemčića, I. Mažuranića, M. Mažuranića, D. Demetra i dr. Osobito se bavio djelom F. K. Frankopana (*Život i rad Frana Krste Frankopana*, 1921.) i ilirizmom (*Ilirska antologija*, 1934.). Pisao je i o kazalištu (*Problemi Hrvatskog narodnog kazališta*, 1940.). Objavio je roman *Brak male Ra* (1933.), novelističku zbirku o uspomena na ratno djetinjstvo *Životi u sjeni* (1943.) i dr. Prevodio je s više jezika, osobito s francuskoga (djela E. Rostanda, F. Villona, Molièrea, H. de Balzaca, G. de Maupassanta, R. Rollanda i dr.), a prevodio i s hrvatskoga na njemački i francuski.³³

Ježić je imao vrlo važan utjecaj u borbi za hrvatski jezik člancima čija je zadaća bila potaknuti na brigu o jezičnoj čistoći. U nastavku će rada biti dan njegov osvrt na djelovanje Društva „Hrvatski jezik“ čija je zadaća tridesetih godina 20. st. upravo bila umjerena restandardizaciji hrvatskoga jezika nakon desetljeća unifikacijske jezične politike kojom je bio izložen.

3. 7. 1. Hrvatski jezik

Slavko Ježić (pod pseudonimom Verax), kao i Tomislav Prpić, u svojem se radu osvrće na rad Društva „*Hrvatski jezik*“.³⁴ Ježić u radu progovara o načinu na koji moderni jezikoslovci shvaćaju problem čistoće jezika. Naime, ističe da se govor bogatijih i obrazovanijih ljudi znatno manje razlikovao nego što se razlikovao govor primitivnijih slojeva iz različitih krajeva. S

³³ Ježić, Slavko. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 19. 5. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29136>.

³⁴ Ježić, Slavko. *Hrvatski jezik. Novosti*, god. XXXII., br. 56, 6. veljače 1938., str. 10.

obzirom na to da su bogatiji imali mnogo više načina i prilike za komunikaciju s drugima i da su dolazili u doticaj s drugim jezicima, izraze su često preuzimali iz drugih jezika. Ježićev je članak odabran za analizu upravo iz toga razloga što upućuje na činjenicu da je narodni jezik kulturno bogatstvo koje je uvelike lišeno stranih jezičnih utjecaja jer prije svega, u doticaju s drugima nisu niti bili. Stoga Ježić ističe da ipak moderni jezikoslovci „smatraju da je svaka jezična pojava u govoru naroda, gledana sama po sebi, valjana; ono što se katkad smatralo pogreškom, postalo je često puta kasnije pravilom. Jezični instinkt naroda jednu stvar često uporno odbija, a drugu spremno i brzo shvaća” (Ježić, 1938, navedeno prema Samardžija, 2012: 390), a glavni je zadatak jezikoslovaca objasniti takve jezične mijene. Navodi da su za sva društva karakteristične i jezične reakcije te da „ako sve promotrimo, ne ćemo se začuditi da je i kod nas nastupilo neko kaotično stanje u jeziku, koje je svakako moralo najprije izazvati reakciju onih koji su na to najosjetljiviji, a to su naši uvaženi lingvistički stručnjaci. A kad je došlo do doba staloženja, red je da nam ti stručnjaci objasne što se zbivalo, i da nam tako olakšaju orijentaciju kuda da krenemo” (Ježić, 1938, navedeno prema Samardžija, 2012: 391).

Zaključno se može reći da Ježić jezični purizam temelji na narodnom govoru. Govornici su narodnog jezika mnogo manje izloženi stranim utjecajima što uvelike doprinosi čistoći i bogaćenju hrvatskoga jezika. Rješenja u jeziku zato ne treba tražiti u drugim jezicima. Takav je pristup vrlo značajan u obrani jezika od prodora i preuzimanja tuđih utjecaja.

4. ZAKLJUČAK

Provedeno je istraživanje potvrdilo činjenicu da je od 1918. pa sve do 1939. unifikacijska jezična politika bila službena, time i dominantna, a u okviru se koje formiranje jedinstvenoga jezika temeljilo na nepoštivanju jezične ravnopravnosti. Prvi je problem utvrđen nakon 21. prosinca 1918. godine kada je donesena odluka o ravnopravnosti latinice i ćirilice na cijelom državnom području. Istraživanjem je potvrđeno da je tom odlukom započeo proces ćirilizacije, tj. proces nasilnoga nametanja ćiriličnoga pisma u sva društvena područja, a čiji je cilj bio potisnuti iz uporabe latinicu. Tomu je u prilog išao i prijedlog Jovana Skerlića kojim se unifikacijskim pristupom zagovaralo srpsko napuštanje ćirilice i hrvatsko napuštanje ijekavice u cilju formiranja jedinstvenoga jezika. Međutim, Srbi se nisu odrekli ćirilice, a ekavica je intenzivno prodirala u javni život. Niti u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca situacija se nije značajno izmijenila – službeni je jezik kraljevine bio srpsko-hrvatsko-slovenački jezik, a jezična je unifikacija postala sastavnim dijelom službene državne (jezične) politike. Nakon donošenja Vidovdanskoga ustava, kojim je otpočela i snažna centralizacija, prodor je beogradskih leksema i drugih jezičnih elemenata bivao sve jači i intenzivniji, a Hrvati su se nepokolebljivo borili kako bi sačuvali svoje. I nakon donošenja Ustava Kraljevine Jugoslavije ujesen 1931. u kojemu je, čak u istom članku kao i Ustavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, ostala odredba o srpsko-hrvatsko-slovenačkome kao službenome jeziku u državi, jezična se politika nije promijenila – želju su za jedinstvenim jezikom nastavili njegovati, a težilo se potiskivanju hrvatskoga pisma i jezika u što većoj mjeri.

Istraživanjem je potvrđeno da su hrvatski jezikoslovci, filolozi i drugi kulturni djelatnici od ujedinjenja do Banovine Hrvatske nastojali ukazati na činjenicu da se jedinstveni jezik na formira na ravnopravnim načelima te da se neprestano potiskuje hrvatsko iz uporabe, a nameće srpsko. Emancipacijskim su se pristupom u kodifikaciji hrvatskoga jezika nastoji obraniti od svih tuđica i stranih utjecaja kako bi sačuvali bogatstvo hrvatskoga jezika. Javno su kritizirali rad časopisa *Naš jezik*, s ciljem ukazivanja na jezičnu agresiju kojom su se sve hrvatske riječi određivale kao nevaljale, kao provincijalizmi, ili kao riječi koje treba zamijeniti srpskima bez čvrsti jezikoslovnih argumenata. U radu je potvrđeno na koji su način odluke o jeziku štetile hrvatskome jeziku te kako je Beograd njegovao sve, osim onoga što je bilo hrvatsko. Istraživanjem je potvrđen nezavidan položaj hrvatskoga jezika u kojem je bio gotovo cijelu prvu

polovicu 20. stoljeća. U novinskim su se člancima, javno kritizirajući rad beogradskih vlasti, izborili za ono što danas imao, a to je samostalan i nezavisan jedinstven jezik hrvatski.

5. LITERATURA

- Baraban, Borko (2018). *Jezično kultiviranje hrvatskoga jezika i jezično savjetništvo u 20. stoljeću.*, u: *Povijest hrvatskoga jezika*, 5. knjiga – 20. stoljeće, prvi dio, ur. Ivo Pranjković i Marko Samardžija. Zagreb: Croatica.
- Dujmušić, Jozo (2008). *Antibarbarus hrvatskoga jezika*, priredila Tatjana Pišković. Zagreb: Pergamena.
- Ivšić, Stjepan, Hamm Josip (2012). Rasprave i članci. *Stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Jonke, Ljudevit (1971). *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Matković, Hrvoje (1998). *Povijest Jugoslavije*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Moguš, Milan (1995). *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Globus.
- Pišković, Tatjana (2008). *Jezični purizam Joze Dujmušića*. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knj. 34.
- Pranjković, Ivo (2015.) *Rasprave i članci. Jonke, Ljudevit. Stoljeća hrvatske književnosti.*. Matica Hrvatska. Zagreb.
- Pranjković, Ivo (2010). *Ogledi o jezičnoj pravilnosti*. Zagreb: Disput.
- Radić, Stjepan (1971). *Politički spisi*. Autobiografija/članci/govori/rasprave. Priredio Zvonimir Kulundžić. Znanje: Zagreb.
- Rišner, Vlasta, Mlikota, Jadranka (2018). *Jezik hrvatskih novina i časopisa u 20. stoljeću*, u: *Povijest hrvatskoga jezika*, 5. knjiga – 20. stoljeće, prvi dio, ur. Ivo Pranjković i Marko Samardžija. Zagreb: Croatica.
- Samardžija, Marko (prir.) (2001). *Jezikoslovne rasprave i članci. Stoljeća hrvatske književnosti*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Samardžija, Marko (2002). *Nekoć i nedavno. Odabrane teme iz leksikologije i novije povijesti hrvatskoga standardnoga jezika*. Rijeka: Izdavački centar.
- Samardžija, Marko (2004). *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnoga jezika*, drugo, prošireno izdanje, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Samardžija, Marko (2012). *Hrvatski jezik i pravopis od ujedinjenja do Banovine Hrvatske (1918. – 1941.)*, Zagreb: Školska knjiga.

- Samardžija, Marko (2018). *Hrvatski jezik od početka 20. stoljeća do godine 1945.*, u: *Povijest hrvatskoga jezika*, 5. knjiga – 20. stoljeće, prvi dio, ur. Ivo Pranjković i Marko Samardžija. Zagreb: Croatica.
- Škiljan, Dubravko (1988). *Jezična politika*. Zagreb: Naprijed.
- Škiljan, Dubravko (2000). *Javni jezik*. Zagreb: Izdanja antibarbarus.
- Žanić, Ivo (2007). *Hrvatski na uvjetnoj slobodi. Jezik, identitet i politika između Jugoslavije i Europe*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Wright, Sue (2010). *Jezična politika i jezično planiranje. Od nacionalizacije do globalizacije*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Internetski izvori

- Baraban, Borko (2019.) *Časopis Naš jezik u kontekstu hrvatskoga jezikoslovlja prve polovice 20. stoljeća*. Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <https://hrcak.srce.hr/file/379750>.
- Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.lzmk.hr/>.
- Samardžija, Marko: *Utjecaj sociopolitičkih mijena na leksik hrvatskoga jezika u XX. stoljeću*. <https://hrcak.srce.hr/file/313908>.
- Vujić, Vesna (2014). *Jezik i jezikoslovlje Nikole Andrića*, doktorski rad, Filozofski fakultet Osijek. <http://web.ffos.hr/download/Vesna%20Vujić,%20Jezik%20i%20jezikoslovlje%20Nikole%20Andrića,%2012.%20studena%202014..pdf>.
- Vuković, Petar (2018). *Ivo Pranjković i jezična kultura*. Zagreb, XLII (2018) 62: 81–93. <https://hrcak.srce.hr/file/303800>.

6. IZVORI

Andrić, Nikola. *Beograd nam kviri jezik*. *Obzor*, god. LXIV., br. 68, 1923.

Andrić, Nikola, 1927. *Koje nam beogradske riječi ne trebaju.*, *Hrvatsko kolo. Književno-naučni radovi*, ur. B. Livadić i F. Jelašić, knjiga VIII, Matica hrvatska, Zagreb, str. 271 – 283.

Andrassy, Miroslav. *Postoji li posebni hrvatski jezik*. *Hrvatska mladica*, god. I., br. 6 (kolovoz 1928.), str. 85–86.

Dujmušić, Jozo. *O jeziku Našeg jezika*. *Obzor*, god. LXXIII, br. 186, 1932.

Ivšić, Stjepan (1938 – 1939) (ur.). *Hrvatski jezik*. Zagreb: Društvo Hrvatski jezik.

Ježić, Slavko. *Hrvatski jezik*. *Novosti*, god. XXXII., br. 56, 6. veljače 1938., str. 10.

Jonke, Ljudevit. *Razvoj hrvatskoga književnoga jezika u XX. stoljeću*. Znanje. Zagreb, 1965, str. 193.

Jurišić, Blaž. *Ekavski govor najmladjih*, Hrvatska njiva, god. II. (1918), br. 5, str. 126–127.

Jurišić, Blaž. *Srpski i hrvatski jezik*. *Hrvat*, god. III., br. 33, 26. lipnja 1919., str. 2–3.

Jurišić, Blaž. *Naš jezik*. *Nastavni vjesnik*, knj. XL. (1931.), sv. 5, 8, str. 240–241.

Jurišić, Blaž. *Sve je dobro što oni pišu*. *Nastavni vjesnik*, 1933., 41, str. 52– 65.

Prpić, Tomislav. *Društvo Hrvatski jezik*. *Obzor*, god LXXVII., br. 188, 18. kolovoza 1937., str. 2.

Rožić, Vatroslav. *Na odbranu hrvatskoga jezika*. *Nastavni vjesnik*, knj. XXX. (1922.), str. 394–399.

Rožić, Vatroslav. *Nekoliko novih barbarizama*. *Nastavni vjesnik*, knj. XXXI. (1922. – 1923.), str. 149–157, 227–232 i 374–382; knj. XXXIII (1925.), str. 178–186.

Rožić, Vatroslav. *Čistoća jezika narod spasava*. *Hrvat*, god. VII., br. 2016, 18. rujna 1926., str. 5.

Rožić, Vatroslav. *Svašta i koješta s jezičnog polja*. *Nastavni vjesnik*, XL (1931 – 32), str. 169–181.